

МАШҲУРА СУЛТОНОВА

**ИЖОД
САҲИФАЛАРИ**

УЗБЕКИСТОН ССР „ФАН“ НАШРИЁТИ

Т о ш к е н т — 1975

8Ўз
С96

Султонова Машхура.

Ижод саҳифалари (Зульфия ижоди ва ҳаёти ҳақида), Т., «Фан», 1975.

546

Султанова М. Страницы творчества.

8Ўз2

М а с ъ у л м у ҳ а р р и р
НАИМ КАРИМОВ

МУНДАРИЖА

Муқаддима	3
Зулфия ижоди устозлари ва қаламкаш дўстлари наздида	4
Зулфия адабиёт, ижодкор бурчи, устоз ва шогирдлари ҳақида	14
Зулфия ижодида бахт муаммоси	27
Зулфия асарларининг яратилиш тарихидан	43

На узбекском языке

МАШХУРА МУХАММАДЖАНОВНА СУЛТАНОВА

СТРАНИЦЫ ТВОРЧЕСТВА

Ўзбекистон ССР ФА илмий-оммабоп китоблар таҳрир ҳайъати томонидан нашрга тасдиқланган

Муҳаррир *Ҳ. Саъдуллаева*
Рассом *Цыганов*
Техмуҳаррир *Ҳ. Қорабоева*
Корректор *М. Каримвобоева*

Р12283. Теришга берилди 16/VI-1975 й. Босишга руҳсат этилди 18/VII-1975 й. Формати 84X108¹ и. Босмаҳона қоғози № 1, Қо-оз л.1,625 Босма л.2,73 Ҳисо -нашриёт л. 2,8(1вкл.) Нашриёт №1319 Тиражи 5000. Баҳоси 9 т. Заказ 148.

ЎзССР «Фан» нашриётининг босмаҳонаси, Тошкент, М. Горький проспекти, 79.
Нашриёт адреси: Тошкент, Гоголь кўчаси, 70.

$$C \frac{70202-320}{355(06)-75} 131-75$$

«Зулфияхоним шеърятимиз ва маданиятимизнинг фахридир. Қаламкаш сифатида, қаламкашларнинг энг олдинги қаторида қадам ташлаётган заҳматкаш сифатида, арбоб сифатида у биз учун қадрли ва ўта севимли».

Миртемир. Зулфиянинг «Висол» шеърлар китобида ёзилган сўзбошидан.

Зулфия ижоди адабиётшунос — танқидчилар назарига тушганига жуда кўп вақт бўлди. Шоир ижодига бағишлаб ўнлаб мақола ва тақризлар, брошюра ва монографик текширишлар, библиографик характердаги ишлар яратилди, диссертация ҳимоя этилди.

Ушбу ҳажм жиҳатдан катта бўлмаган рисолада Зулфия ижодининг айрим томонлари, дўст ва устозларининг Зулфия ҳақида айтганларини ёритишга, шоираниннг адабиёт, ижодкор бурчи, устоз ва қаламкаш дўстлари ҳақидаги фикрлари, шунингдек шоира ижодидаги бахт муаммоси ва, ниҳоят, айрим асарларининг ёзилиш тарихига доир фикрларни ўртага ташлашга ҳаракат этилди.

Қўйилган масалалар ўз ўрнида кўплаб фактик материаллар, далиллар, тақриз ва мақолалардан, текшириш ва мактублардан кўчирмалар беришни, шунингдек шоираниннг адабий-танқидий фикрларига ҳам кенг мурожаат этишни тақозо этади. Биз бу нарсага алоҳида эътибор бердик.

ЗУЛФИЯ ИЖОДИ УСТОЗЛАРИ ВА ҚАЛАМКАШ ДЎСТЛАРИ НАЗДИДА

Адабий жамоатчилик Зулфиянинг ёш, умидли талант эгаси эканлигини жуда эрта пайқади. Унинг номи адабий-танқидий мақолаларда тез-тез учрай бошлади. Зулфиянинг шеърлари ҳақида илк бор 1933 йили профессор А. Саъдий «Социалистик ёш наслнинг биринчи ижодий қаламлари тўғрисида» деган мақоласида ўз мулоҳазаларини билдирди. А. Саъдий ёшлар ижодини обзор қилар экан, ҳаваскор шоирларнинг «Учинчи бўғин» сарлавҳали шеърлар тўпламига кирган Зулфиянинг уч шеъри («Пахта», «Пионер», «Колхоз қизи») ҳақида қуйидагича ёзган эди: «Шу шеърлар ҳам бу қаламнинг тезда ўсиб кетатурган санъатчи, яна тез ўсиш қобилиятига эга бўлган бир қалам бўлганини кўрсатади». Дарҳақиқат, А. Саъдийнинг бу башорати тўғри бўлиб чиқди — ёш шоиранинг ижоди тез ўсди¹.

Улуғ Ватан уруши давридан бошлаб, Зулфия ижодида рўй берган ўсиш туфайли мухлислари йилдан-йилга айниқса кўпайиб борди. Устозлар ҳам Зулфия ижодига эътибор билан қарай бошладилар.

Шу даврдан бошлаб кенг китобхонлар оммасини Зулфия асарлари билан таништириш эҳтиёжи ҳам туғилди. Зулфия асарлари рус тилига таржима этилиб, 1943 йили «Верность» номи билан алоҳида китоб шаклида нашр этилди. Китобга катта совет шоири В. Луговский сўз боши ёзиб, Зулфия ижоди учун характерли томонлар ҳақида фикр юритди. У айниқса Зулфиянинг пейзаж чизиш маҳоратини таъкидлаб, шундай деган эди: «Аввало табиат, хусусан Ўзбекистон табиати катта, баъзан эса етакчи роль ўйнайди. Бу шеърларда табиат

---

¹ «Китоб ва инқилоб», 1933, 1-сон, 13-бет.

гоҳ қудратли, гоҳ нозик, ammo ҳар вақт гулларга бурканган ва қушларнинг сайраши билан тўлган бўлиб, улар ҳамisha турмушнинг улуғвор нашидаси билан сугорилгандир. Зулфия шеърларида бу табиат меҳрибон онадек, маҳбублардек лирик қаҳрамонларнинг ҳаёти билан чамбарчас боғланган.

Ўз Ватанининг табиатига, ерига яқинлик—исгъододли шоира шеърларида қизил ип бўлиб ўтиб туради»².

Бу фикрнинг айтилганига 30 йилдан ошди. Бу ўтган давр ичида Зулфия ижоди ниҳоятда ўсди. Шоира Ватанининг бой табиат манзараларини, ёз ва қишини, баҳор ва кузини катта эътибор, муҳаббат билан тасвирлади. Табиат Зулфия ижодида турли ранглар, турли жилвалар билан товланиб, конкретлашиб борди. Инсонни ўраб турган борлиқ, табиат манзаралари кузатувчан, таъсирчан Зулфия қалами остида ҳаракатга келиб, лирик қаҳрамоннинг кайфиятини, ҳолатини беришда муҳим роль ўйнади, лирик қаҳрамоннинг мураккаб кечинмаларига, шод ва жўшқин кайфиятига табиатнинг гўзал ва бепоёнлиги, озод ва эркинлиги тасвири уйғунлашиб борди. Пейзажларда шоиранинг кузатувчанлиги, хаёлчанлиги, ўйчанлиги етакчилик қилди. Шунинг учун бу асарларга ўқувчи бефарқ қарай олмайди. Шоиранинг завқланиши, табиат тасвирига ўз туйғуларини қўша олиши ўқувчини ўзига жалб этди.

Зулфиянинг Осиё ва Африка ёзувчилари бирдамлиги комитетининг юмушлари билан Японияда бўлиши баҳор фаслига тўғри келган эди. «Токиода ажойиб фасл—табиатнинг нафис ва кўркем беағи сакура гуллари очилган кунлар, баҳорнинг илиқ нафаси ҳатто кам табассум қиладиган, сипо ва ҳамма вақт қаёққадир шошиладиган кишиларнинг юзига ҳам мулойимлик бағишлаган бир фасл эди. Сакура ҳали бодроқ бўлиб гулламаган, лекин одамлар унинг гуллашини кутарди, сунъий қилиб, уларни қоғоз гуллар билан безатганлар-у, лекин сакуранинг кишини маст қилувчи хушбўй ҳиди ҳали қаердадир — ҳавода эди. Шундай қилиб, биз қадим Япония пойтахти билан ҳамма нурга, гулга, гўзалликка, янги қўшиқларга тўла баҳорга интизорлик билан яшаб турган ёрқин, ҳаяжонли кунларда танишдик».

Қадрдон ўлка табиатини севган, гўзал манзаралар

---

² «Верность», Тошкент, 1943, 3-бет.

мафтункори бўлган Зулфия Япониядами, Ҳиндистондами, Тожикистондами, Қозоғистондами қаерда бўлмасин, қардош республикаларнинг ўзига хос кўринишларини, олис юртларнинг қайтарилмас табиатини усталик билан чизади. Шунинг учун ҳам Зулфия асарларини ўқиганимизда, уста рассом томонидан ишланган, турли бўёқлардан ўринли фойдаланилган ажойиб санъат намунаси намоён бўлади.

Зулфия асарларида табиат ўқувчи хотирасидан узоқ сақланиб қоладиган, нозик юрак пардаларини чертадиган қилиб тасвирланадики, бу шоиранинг ниҳоят бой фантазиясини, чуқур таъсирчан фазилатини, ҳаслчанлигини, мушоҳадаларга бой санъаткор эканлигини кўрсатади.

Бу жиҳатдан шоиранинг «Мушоира»си характерлидир. «Мушоира»да манзара ўзининг бевосита вазифасини бажаради — пайтни, жойни, уларнинг ўзига хос хусусиятларини ифодалаб келади. Шу билан бирга асарда тўрт иқлим шоирларини ўз бағрига ғўплаган Ҳиндистонда ўтаётган мушоира ҳақида гап кетар экан, бу шоирларнинг кимлиги, қайси халқ вакили экани, уларнинг фикрларини нималар банд қилгани, улар нималар ҳақида куйлаётгани табиатга мурожаат этиш орқали билдирилади. Тасвир воситалари ана шу табиат манзараси, ҳаёт колорити билан боғлиқ ҳолда олинади. Ҳиндистоннинг ўзига хос табиатидан мафтун бўлган шоира табиатни гўзал қилган, тарихий ёдгорликларнинг, бой маданий мероснинг яратувчиси бўлган инсонни меҳр билан улуғлайди.

Шоиранинг бу ажойиб шеъри ҳақида матбуотда жуда кўп илиқ фикрлар билдирилган. Чунончи, В. Инбер Зулфиянинг бу асарини «...дадиллик билан адабиётимизнинг дурдонаси деб айта оламиз», дейди.

Зулфия ижодидаги пейзажнинг ўзига хос хусусиятлари ҳақида фикр юритилганда, ўқувчи диққатини бу масалага биринчи бўлиб жалб этган В. Луговскийнинг юқорида зикр этилган сўзлари беихтиёр эсга келади.

Шоира асарларининг рус тилига таржима этилиши уларнинг кўп миллатли китобхон қалби сари йўлланма олиши эди.

Зулфиянинг 20 дан ортиқ шеърий тўпламлари Москва ва Тошкентда рус тилида нашр этилди. Уларга кўзга кўринган ижодкорлар сўзбоши ёздилар. Марказий мат-

буотда—»Правда», «Известия», «Литературная газета», «Огонёк», «Работница» «Советская женщина» каби газета ва журналлар саҳифаларида Зулфия шеърлари, очерк, лавҳа ва мақолалари, шунингдек шоира ижодига бағишланган тақризлар, ҳаёти ва ижодига оид мақолаларни тез-тез учратиш мумкин.

Рус тили орқали эса Зулфия асарлари кўплаб қардош халқлар тилларига таржима этилиб, катта-катта нусхаларда нашр этилмоқда. Унинг шеърӣй тўпламларини украин, белорус, арман, қозоқ, қорақалпоқ ва бошқа тилларда учратиш мумкин. Шунингдек, Зулфиянинг шеър, мақола ва лавҳалари кўплаб хорижий тилларда ҳам нашр этилган. Зулфия мухлислари орасида кўплаб ижодкорлар, шеър қадрини, сўз қадрини юқори баҳоловчилар, тушунувчилар, бошқача қилиб айтганда, юқори савияли китобхонлар кўпайиб бормоқда.

Зулфиянинг талабчан дўстлари ҳам, таржимон ва танқидчилари ҳам кўпайди. 1960 йилда Озорбайжонда ўтказилган ўзбек адабиёти ва санъати ҳафталиги муносабати билан «Адабиёт ва инжасанъат» газетасида Зулфияга бағишлаган мақола эълон этилди. Мақола муаллифи Озорбайжоннинг кўзга кўринган шоираси М. Дулбозӣй: «Халқининг бутун ажойиб фазилатларини ўз шахсиятида мужассамлаштирган Зулфия ёлғиз Ўзбекистоннинггина эмас, балки бутун Советлар Шарқининг шоиридир», — деб ёзади. У Зулфиянинг кўплаб шеърларини озарбайжон тилига таржима ҳам қилган. «Мен Сизнинг «Юрак ҳамма вақт йўлда», «Юрагимга яқин кишилар» туркумидаги шеърларингиздан бир нечасини ва «Мушоира»нгизни ўз она тилимга таржима этганман. Бу асарлар ватан чегараларидан ўтиб, дунё кўрган озод шоиранинг кучли ва поэтик овозидир»³.

Ижодкорларнинг ўзаро дўстлигидан адабиётга фойда, ўқувчига фойда, улар бир-бирларининг асарларини таржима этадилар, ижодлари ҳақида фикр юритадилар.

Зулфия дўстлари орасида Белоруссиянинг кўзга кўринган шоираси Эди Огнецвет ҳам бор: «Ўзбекистонни эслаган чоғларим хаёлим кўзида дарров қадрдон ва меҳрибон дўстларим кўринади—уларнинг ичида аввало Зулфия. Мен у билан оғир уруш йилларида ҳеч қандай расмиятчиликсиз чин дўст тутиндим. Қадим замонлардан бери халқ тилида юриб келаётган доно мақол бежиз

³ «Шарқ юлдузи», 1965, 10-сон, 8—9-бетлар.

айтилмаган-да: «Дўстинг бошга иш тушганда биллинар».

Биз юрт бошига иш тушганда ва шахсий мусибат кунларида бир-биримизга иложимиз борича маънавий далда бердик. . .

Зулфия — чиройли, сахий қалб эгаси, лирикаси хассос, фалсафаси доно одам. Унинг гўзаллиги ишлари ва фикрларида барқ уриб турибди»⁴.

Зулфия ижодининг донмий кузатувчилари, ғамхўрлари орасида Ғафур Ғулом, Ойбек, Абдулла Қаҳҳор, Миртемир каби йирик ўзбек ёзувчилари қатор С. Шчипачев, Н. Тихонов, В. Инбер, А. Сафронов, Қ. Қулиев, Д. Кугултинов, Мустай Қарим ва бошқа кўп миллатли совет адабиётининг қатор машҳур вакиллари ва чет эллик ижодкорлар ҳам бор. Улар Зулфия асарларининг фақат пассив кузатувчилари эмас, балки ўз фикр ва мулоҳазаларини хоҳ матбуотда, хоҳ мунозара—муҳокамаларда, хоҳ хат ва суҳбат орқали билдирадилар. Декадалар ва учрашувларнинг стенограммалари ҳам, шоиранинг шахсий архивида сақланаётган хатлар ҳам, хотирасида сақланиб қолган қимматли эсдаликлар ҳам фикримизга далиллик вазифасини ўташи мумкин. Зулфиянинг деярли ҳамма китоблари, шеърий туркумлари ва айрим шеърлари қайси тилда нашр этилишидан қатъи назар матбуотда, мунозара ва муҳокамаларда ёки Зулфия номига юборилган мактубларда ўз баҳосини олади. Бошқача айтганда, Зулфия яратган асарлар иссиқ қолмайди.

Зулфия ўз номига юборилган хатлар ҳақида, у ё бу асари ҳақида ижодкор дўстлари, мухлислари томонидан билдирилган фикрлар ҳақида гапиришдан ийманади, чунки шоира уларни шунчаки кўнгил учун айтилган гаплар, деб билади.

Ҳолбуки, айтилган фикрлар, хатлар билан танишиш талабчан шеър мухлиси ким бўлишидан—ижодкорми, ишчи ё колхозчими, ёки оддий талабами—бундан қатъи назар, улар ўзларининг объектив фикрлари билан ўртоқлашганлигини сезиш қийин эмас.

Узоқ уруш даврларида, Белоруссиянинг машҳур ёзувчиси Якуб Колос Тошкентда турган чоғларида Зулфиянинг кузга аталган шеърини ўқиб, унга «шеърингизни ўқиб, кузни ҳам баҳордек севиб қолдим»,— дейиши,

⁴ Шу асар, 6-бет.

шоира руҳини кўтаради. У машҳур адиб сўзларини шунчаки кўнгил кўтариш учун айтилган деб билмасин, барибир, ўзига нисбатан талабчанроқ бўлади. Шеърлари катта ижодкор назарига тушиши ундаги жавобгарлик ҳиссини янада ошириши табиий эди.

Зулфия ижодининг доимий мухлиси, шоирага атаб шеърлар битган С. Шчипачевнинг «Саодатнинг америкали хонимга жавоби» шеърдан қониқмаганини билдириб, «Сизнинг лирик қаҳрамонингиз ўзининг камтарлиги, мулоҳазакорлиги, чуқур андишаси, овозининг эшитилар-эшитилмаслиги билан қимматлидир, Саодатда эса бироз яланғочлик, дағаллик бор», деб айтишида ҳақиқат йўқ эмас. Тўғри, бу шеърда катта фикр, ҳақиқат бор, лекин бу фикр, бу ҳақиқат Зулфия қаҳрамонига хос бир тарзда айтилмаган.

Ижодининг доимий кузатувчилари, ғамхўрлари бўлган Ғафур Ғулом, Ойбек, Абдулла Қаҳҳорларни Зулфия доим зўр ҳурмат билан эсга олади. Зулфия ҳаётида рўй берган фожиа — Ҳамид Олимжоннинг вафоти уларни Зулфияга нисбатан, унинг силасига нисбатан янада эътиборли, ғамхўр қилиб қўйган эди.

Зулфиянинг «Баҳор келди сени сўроқлаб» шеъри матбуотда эълон қилинган, унга биринчи бўлиб Ғафур Ғулом ўз муносабатини билдириб, Зулфияга: «Мен бундай асарларнинг қай руҳий аҳволда ёзилишини яхши биламан. Шоир ўз кечинмаларининг ўндан биринигина қорозга тушура олади. Сен ўзингни эҳтиёт қил, бундай куйиш одамни адо қилиб қўяди», — деб насиҳат қилади.

Бу асар Зулфия учун ниҳоят оғир бир пайтларда яратилган. Зулфия эслашича, у эрталабдан кечгача ўзига таниш бўлган, қадрдон бўлган, Ҳамид Олимжон билан учрашиб юрган жойларда вақтини ўтказган. Кунлар тезроқ ўтиб, ҳасратлари қачон чекинар экан, деб ўйлаган; тунлар унинг наздида чўзилиб кетиб, кунлар ҳеч кеч бўлмаган.

Мен ишқ эдим.
Ишқда масдим, беармон.
Ўттизга етмай бир зарбдан
уйғондим.
Кейин олтингугурт оловисимон
Кўринмай, ҳижроннинг доғида
ёндим.

Ижодкорнинг бу ҳолатини чуқур ҳис қилган унга ғам-хўрлик қилишни, панд-насиҳат қилишни ўзининг оғалик бурчи деб билган Ғафур Ғулом кейинчалик шоирага бағишлаган қуйидаги ғазалида унинг ижодига юксак баҳо ва янги ижодий парвозлар тилайди:

Умрларча давом этсин Ватан уфқида парвозинг,
Замон акси садосидек жаранглаб турсин овозинг.
Асрларнинг нидоси янграган ҳар парда сатрингки...
Ҳаётний шашмақомлардир юрак зарбига тенг созинг
Увайсий, Нодира, Зебуннисо, Меҳри, Махастийлар
Тузатган анжуманнинг машъалидир фикр мумтозинг.
Ҳамиша сен қалам олганда халқлар толенн кўзлаб,
Ўзун тонглар мусаффою, ақлу идрок бўлди ҳамрозинг.

Ўзига ҳам, ўзгага ҳам ниҳоят талабчан бўлган Абдулла Қаҳҳор эса Зулфиянинг «Келинчак» шеърини ўқиб, шоирани табриклайди. Бошига тушган мусибат билан Зулфия анча вақт жимиб қолган, ёзган нарсаларини ҳам чиқармай келган эди. У кўп вақтлик ижодий сукутдан сўнг оптимистик руҳда ёзилган ўша шеърини эълон қилгач, Абдулла Қаҳҳор шоиранинг руҳини кўтарувчи, унга далда берувчи сўзларни айтади: «Хайрият, бир силкиниш билан ҳаётга, ижодга қайтибсиз, шу руҳда давом этинг».

Ижодкорларнинг Зулфияга бўлган самимий муносабатлари, меҳр-эътиборлари зое кетмади; шоира аста-секин яна ўз овозини, созини топиб олди. Шоиранинг куйида пайдо бўлган бироз ҳазинлик, хаёлчанлик, ўйчанлик унинг кейинги асарларига ҳам доимий ҳамроҳ бўлиб қолди.

Ойлар, йиллар ўтгани сари Зулфия аламлари чекина борди, унда ҳаётга муҳаббат, одамларга яқин бўлиш, оғирини енгил қилиш, умуман инсонга керак бўлиш истаги туғилди. Шоирадаги бу истак даставвал унинг бой ижодида, қолаверса ижтимоий фаолиятида кўринди. У кўплаб ижодкорлар билан алоқасини мустаҳкамлади, улар суҳбатларида бўлди, улар билан ёзишиб турди. Сўзсиз, ижодкорлар ўртасидаги мулоқотларда гап даставвал адабиёт ҳақида, ижод ҳақида, асарлар ҳақида борди.

Зулфия номига юборилган хатлар билан танишиш шоира ижодини, асарларини ижодкорлар кўзи билан кўриш, баҳолашга бой материал беради. Мактублар қай характерда — байрам табриги ё бирор китоби, асари-

нинг яратилиши муносабати билан битилган бўлмасин, барибир, улар шоира ижодининг, фаолиятининг айрим томонларини ёритишга ёрдам бериши билан ҳам аҳамиятлидир. Деярлик ҳар бир байрам, тантаналарда машҳур совет ёзувчиси, жамоат арбоби Н. Тихоновдан Зулфия номига хатлар келиб туради. Бу хатлар асосан табрик характерида бўлса ҳам, катта ижодкор уларда Зулфия поэзиясининг ўзига хос томонларини қайд этиб ўтади. «Сизнинг мисраларингизни — куйчи булбулларимиз шундай куйлайдики, уларни Москвада туриб ҳам эшитиш мумкин, деб ёзади у табрикномаларининг бирида. — Сизнинг овозингиз ҳамини тетик. У кишига қувонч бағишлайди, уни гўзал ҳиссиётлар билан тўла дунё сари чорлайди. Натижада ҳаёт тўқислик ва аниқлик касб этади.

Мен қадрли Зулфиямизни ҳар бир янги Май айёмида қайта ҳис этаман. Бу баҳорнинг куйчи булбуллари тинчлик, сукунат ва илҳом саодати оғушида ўз қўшиқларини куйлай берсин».

Ўзбек томошабинлари Мустай Каримнинг «Ой тутилган тунда» пьесасини Зулфия таржимасида кўришга мушарраф бўлди. Зулфия ўзининг бу асарни таржима қилиш истагини Мустай Каримга билдирганда, ундан миннатдорлик тўла мактуб олади. «Бу пьесани Сиз таржима қилмоқчи бўлганлигингизгина эмас, балки менинг ишим Сизнинг қалбингизда ўйғунлик топа олгани мени кўпроқ қувонтиради. Бу нарса шоир учун қанчалар азиз эканини Сиз яхши биласиз. Бундан ташқари, асар кенгроқ одамлар доирасининг мулкига айланиши ёзувчи учун бефарқ эмас, албатта. Ўз асаримни кўп асрли буюк поэтик маданиятга эга бўлган халқ тилида кўриш мени беҳад хушнуд этади.

Мен Сизнинг поэзиянгни яхши билганим учун шу нарсага аминманки, Сиз бу асарга халқингиз қалбига ҳамоҳанг бўлган янги ҳаёт берасиз».

Зулфия драматург умидларини оқлади. Ҳамза номли ўзбек академик драма театри репертуаридан пьесанинг мустаҳкам ўрин олишида таржимон ҳиссаси ҳам кам бўлгани йўқ.

Зулфия ижодини юқори қадрлайдиган ижодкорлардан бири Қайсин Қулиев шоира ижодига хос хусусиятларни, умуман Зулфиянинг адабиётга, поэзияга бўлган муносабатини алоҳида таъкидлаб юборган шахсий мак-

тубларидан бирида шундай ёзади: «...Сиз нақадар истеъдодлисиз, табиатдаги бокиралик, маънавий ва руҳий кучлар, одамдаги азалий гўзаллик туйғуси... Сизда нақадар кўп сақланган».

♥ Қайсин Қулиев Зулфия ҳақидаги, унинг бой ва ранг-баранг ижоди ҳақидаги фикрини давом эттириб, шу вақтга қадар Зулфия ижоди тадқиқотчилари диққатидан четда қолиб келаётган масалаларга ҳам эътибор беради:

«Сиз ўз ижодингизни Шарқ ва Ғарб мотивларини бирлаштира олган, фақат ўз халқингиз адабиётинигина эмас, балки бошқа халқлар адабиётининг ҳам фазилатларини ўзида сингдирган ҳозирги замон санъаткорларидан бирисиз. Бу нарса эса ажойиб самаралар беради».

Биз юқорида адиба асарлари кишиларга таъсир кўрсатмай қолмайди, деб таъкидлаган эдик. Тўғри, Зулфия шеърларини ўқиб баҳраманд бўлган ўқувчиларнинг ҳаммаси ҳам қўлига қалам олиб, ё матбуотда, ё шоира номига йўллаган мактубларида ўз фикр-мулоҳазаларини билдиравермаслиги ўз-ўзидан маълум. Лекин шуниси ҳам борки, Зулфия асарларининг биронтаси кишилар диққатидан четда қолмади. Бошқа китоблари қатори, Зулфиянинг «Водопад» («Шалола») шеърлар тўплами ҳам танқидчи ва тақризчиларнинг диққат-эътиборларини тортган. Шу тақризлар қаторига ўзбек адабиётининг билимдони, катта таржимон Л. М. Пеньковскийнинг шоирага юборган мактубини ҳам қўшиш ўринли бўла эди. Хатда жумладан бундай фикрлар билдирилган:

«Мен Сизнинг «Шалола»нгиздаги биринчи шеърдан сўнггисига қадар тўла ўқиб чиқдим, кўпларини эса ҳатто такрор-такрор ўқидим.

Менимча, — етарли даражада ҳаққоний фикр юрита оламан, деб ўйлайман, — бу китобча поэтик қизиқиш уйғотади. Унинг, дарвоқе Сизнинг бутун ижодингизнинг ҳам энг катта фазилати шундаки, унда чинакам лиризм, тўла ва ошкора қалб самимийлиги бор бўлиб, улар узок йиллар давомида парвариш топган, юрак дардлари билан пайваста бўлган, ўйлаб пишитилган, жонли ҳистуйғулар ва теран фикрлардан йўғрилган. Бу китобча ўзининг фожиавийлиги билан ҳам, ўзининг ҳаётсеварлиги билан ҳам, хусусий ва ижтимоий оптимизми билан ҳам Сизнинг эзгу ва аёлларга хос теран қалбингизни намоён этади. Мен шунга аминманки, у Сизнинг фақат-

гина ўқувчиларингиз ва мухлисларингизнинг эмас, балки энг талабчан танқидчиларингизнинг ҳам эътиборини ҳақли равишда қозонади».

Зулфия ажойиб аёл, шоира, адабиёт жонкуяри сифатида кўплаб ҳамкасбларинини илҳомига озиқ бўлган. Зулфияга атаб бир қанча шеърлар яратилган. Бундан бир неча йиллар илгари С. Шчипачев «Зулфия» деган шеър билан матбуотда чиққан, кейинчалик эса шоирага бағишлаб Ғафур Ғулом, Қора Сейтлиев, С. Липкин, Эркин Воҳидов, болгар шоиралари Лиана Дасколова, Лиляна Стефанова ва бошқа кўп ижодкорлар шеърлар яратганлар. Болгарияда чиқадиган ойлик «Сетември» журналида Лиляна Стефанованинг «Совет шоираси Зулфияга мактуб» деган шеъри эълон қилинган. Кейинчалик бу шеър «Дружба народов» журналида рус тилида ҳам эълон этилди.

Қаламкаш дўстлари, забардаст устоз санъаткорлар томонидан Зулфия шаънига айтилган ажойиб сўзлар ва шеърларда шоиранинг ўзбек совет адабиётига, қўшаётган ҳиссаси, ижодига хос қайтарилмас фазилатлари, хуллас, Зулфияни Зулфия қилган сифатлар таъкидланди. Улар шу томон билан ўқувчилар учун қимматли ва зарурдир.

ЗУЛФИЯ АДАБИЁТ, ИЖОДКОР БУРЧИ, УСТОЗ ВА ШОГИРДЛАРИ ҲАҚИДА

Зулфия замонавийликни чуқур ҳис қилган ижодкорлардан. У Коммунистик партия ва Совет давлатининг адабиёт олдига, ижодкор олдига қўйган вазифаларига доим огоҳ ёзувчилардан биридир. У замонга, совет китобхонларига лойиқ асарлар яратиш орзуси билан яшайди.

Зулфия катта жамоатчи, республика ҳаётига актив аралашувчи ижодкорлардан ҳамдир. У пахта планининг бажарилиши, саноат ва ишлаб чиқаришдаги қўлга кири-тилаётган ғалабалар, тўй ва тантаналарга бефарқ эмас. Шоира айниқса аёллар ҳаёти билан боғлиқ масалаларга бевосита аралашини ўзининг бурчи деб билади.

Бундан бир неча йиллар илгари Зулфия катта минбардан — «Литературная газета» саҳифаларидан, «Паранжини ташламаган аёлга» мурожаат этиб, жамоатчилик эътиборини эскиликнинг бундай чидаб бўлмас сарқитига тортган эди. Зулфияни безовта қилган масалаларнинг ниҳоят ўринлилигини ва ўз вақтидалигини уни кенг жамоатчилик қўллаб-қувватлаганида, унга жавобан матбуотда кўплаб мақолалар эълон этилишида ҳам кўриш мумкин бўлди. Шоиранинг агитацион руҳдаги «Паранжисини ташламаган хотинга» шеъри ҳам ўша даврда яратилган эди. Зулфия бу шеърда:

Нечун, нечун азиз бошингни
Ўз юртингда эгиб юрасан?
Ҳурматингни қўлингдан бериб,
Паранжига кириб юрасан?

дея кечмиш иллатларидан халос бўлолмаган замондошига таажжуб билан боқади, уни фойдали меҳнат қучоғига чорлайди:

Ташла ғафлат чодиринг, дўстим,
Биз билан юр, оппоқ — оқ тонгга!
Ўзинг гулдай яшнаб, ишла-ю,
Юртингни ҳам ўрагин шонга!

Шоирани бир неча йиллардан бери республикамизнинг энг мўътабар журналларидан бўлмиш «Саодат»га муҳаррирлик қилиб келиши, уни аёллар ҳаётига янада яқин қилиб қўйди. Зулфия мазкур редакциядаги иши туфайли деярли бутун республика хотин-қизларининг қайноқ, ранг-баранг ҳаётлари, меҳнат фаолиятлари, тилак ва дардларига шерик бўлиб яшайди. Бу қайноқ, актив ҳаёт ижодкорга ҳалал бермайди. Аксинча, «катта ҳаёт, жамоатчилик билан бўлган мулоқатлар — сенинг ёзилажак сатрларинг. Инсон ва уларнинг тақдири билан учрашувларсиз поэзия ҳам йўқ». — Зулфия ана шундай деб тушунади. Шоиранинг бу сўзлари ёш ёзувчилардаги: «ижтимоий иш ижод ишига ҳалал беради, кўп вақтни слиб қўяди», — деган тушунчанинг нотўғри эканлигига ҳам ишорадир. Ижтимоий иш кўп вақт ғайрат ва шижоатни талаб қилмасин, у ёзувчига кўп нарса ҳам беради, кишиларни теранроқ идрок қилишни ўрганишга ёрдам беради. «Бусиз адабиёт, бусиз асар ҳам йўқ» — деб билади шоира.

Зулфия журнал номига, шахсан ўзи номига келаётган кўплаб турли характердаги хатлар билан танишадди, кўплаб аёллар билан суҳбатда бўлади. Республика бўйлаб кезар экан, у пахтакор аёллар билан, коммунизмнинг моддий базасини тайёрлашда ҳормай-толмай хизмат қилаётган аёллар билан учрашмасдан қайтмайди.

«Замондошларим — қаҳрамонларим! Фарғона водийсини севаман, Самарқандни соғиниб тураман, Қашқадарёга интиламан — бу ерларда менинг қадрдон дўстларим бор. Булар пахтакорлар, сут соғувчилар, студентлар, колхоз хўжалиги раҳбарлари, оддий колхозчидан партия, Совет раҳбарлик лавозимига кўтарилган аёллар. Андижонда Турсуной Каримовани учратмасам, менга муҳим нарса етишмагандай. Самарқандга борсам, Каттақўрғонга бир шўнғиб, Крупская номли колхоз раиси Раҳима Исломовани кўриб кетаман... Биз шулар орасида яшаб, шулар шуҳратини куйлаш билан бахтиёр ёзувчилармиз, дейман. Мен уларни ҳамиша қалбим билан, қаламим билан излашдан толмайман, қувониб тўймайман, изланиш, уларнинг образини яратиш йўлидаман».

Қаҳрамон йигитлар кечирсин мени,
Бу кун ҳам қўшиғим сизларга доир.
Сизни, ҳур ва озод, сизни куйламоқ
Менга саодатдир, мен бахтли шоир!

Мана, шод юракнинг севгисин қўшиб,
Чевар қўлингизга бермоқ учун гул,
Сизга ёзган юрак шеърим изидан
Республикам бўйлаб мен ҳам олдим йўл
(«Лобар қизларга»).

Миртемир домла: «Зулфия хоним аёл қалбининг куйчиси, она қалбининг куйчиси сифатида чинакам гўзал шеърлар ёза олган сўз устаси ҳамдир. Мен ҳозир сананган (гап «Ҳарорат», «Асло унутилмас», «Дебоча», «Қуёшли қалам» асарлари устида бормоқда — М. С.) асарлар оламга етук совет аёлининг етук ва пурҳикмат она кўзи билан, юксак шоирона кўз билан кўра олиш ўрнакларидир», дейишида тамоман ҳақ!

Зулфия ўзига нисбатан ниҳоят талабчан ижодкорлардан, ижодкорнинг ўз халқи, ватани олдидаги бурчи, вазифасининг улуғ ва мураккаб эканлиги ҳақидаги фикрлари унинг шеърлари, публицистикаси, умуман ижоди, фаолияти мазмунига сингиб кетган. «Ўз асарларимизда меҳнат кишиларини, замонамизнинг ҳақиқий қаҳрамонларини, бизни кийинтираётган, тўйинтираётган, ўз ватанида энг гўзал жамият — коммунистик жамият қуриш йўлидан мардонавор бораётган азамат ишчиларимиз, колхозчиларимиз, тўқувчиларимиз, механик ҳайдовчиларимиз, йигит-қизларимизни улуғлайлик, улар ҳаётини акс эттирайлик», — деб ёзади шоира.

«Партия даъвати — қалбимиз амри» мақоласи Зулфиянинг адабиёт, айниқса, поэзиянинг доимий кузатувчиси, унинг ютуқ ва камчиликларини ўзига яқин олувчи ажойиб жонқуяр ижодкор эканини кўрсатади.

Қатта жамоат ишлари билан банд бўлган Зулфия адабиёт масалаларидан, адабиёт юмушларидан четда турмайди. Ёзувчилар союзида ўтказиладиган муҳокама-ларда, матбуот, радио ва телевидение орқали ўтказиладиган суҳбатларда адабий асарга у ёки бу ёзувчи ижодига бўлган қарашлари билан қатнашиб келади. Зулфия фикрлари объективлиги, ўз вақтида айтилганлиги билан жамоатчилик эътиборини ўзига қаратиб келмоқда.

¹ Зулфия, Висол. Шеърлар, дostonлар, Тошкент, Ғафур Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 1972 йил, 6-бет.

«Ҳар бир қалам эгаси халқ олдидаги, партия олдидаги улуғ масъулиятини ҳис этсин. Фақат шундай ёзувчигина халққа манзур асарлар ярата олади. Ҳа, асарларимиз халқимизга сув ва ҳаводек керакли асарлар бўлсин»,— дейди Зулфия.

У «Партия даъвати — қалбимиз амри» мақоласида юқори талаблар асосида ёндошиб, 60-йиллар поэзиясида учраган камчиликларни, тематик ўхшашлик мавжудлигини, айрим ҳолларда ёзувчиларимизнинг бир-бирларини такрорлашларини, қаламкаш ҳамкасабаларининг шеърларида баъзан умуминсоний, гражданлик мотивларининг етарли ўрин эгалламаётганлигини кўради.

«Лирика бу шоирдан жуда катта самимият ҳам меҳнатни талаб қилади,— дейди Зулфия,— унда юракнинг иштироки актив бўлиб, у куй бўлиб оқади. Аммо бу куй маслакдош кишиларнинг ҳаммасига, ҳеч бўлмаганда, унинг катта кўпчилигига маъқул ва мақбул бўлиши керак. Кўпчиликка шу вақтда маъқул бўладик, агар лирик асар намунасида кўпчиликнинг қалби акс этиб турса, у лирик шоирдан жуда катта билим, бой ҳаёт тажрибаси, нозик таъб, аммо улкан қалбни талаб этади».

Лирик асарнинг ўзига хос хусусиятларини яна бир бор ижодкор томонидан таъкидланишида муайян маъно бўлса керак. Кўплаб яратилаётган лирик асарларнинг ҳаммаси ҳам юксак савияда ёзилмаётгани Зулфияни ташвишлантиради. Сўнгги ўн йилликда рубоий ёзиш расм бўлиб қолди. Шоира шеърининг бу шакли ҳам катта маҳорат меваси бўлгандагина ҳақиқий санъат асари даражасига кўтарилишини қайта-қайта таъкидлайди. «Рубоилар афоризм тўқишдаги мусобақанинг меваси бўлмаслиги керак. Доно, йирик, муҳим фикрлар ҳислар туғенида тобланиб, «электрланган» симлардай сатрларга ўтиши лозим, ўшанда ҳар бир ҳақиқий шеър ўқувчини ларзага, ҳаяжонга солади».

Зулфия ижодкор бурчи ҳақида, адабиёт ҳақида, унинг инсон ҳаётида, ижтимоий ҳаётда ўйнаган юксак роли ҳақида кўп ёзади ва гапиради. Зулфия адабиётнинг одамлар ўртасидаги дўстлик алоқаларини боғловчи воситалардан экани ҳақида ҳам ёзади. «Қим халқнинг эркинликка бўлган интилишини ёзувчидан кўра қудратлироқ ва бор овоз билан ифодалай олади? Қим мустамлакачилик кишанларининг мудҳишлиги ва бу кишанлар келтирган жароҳатлар ҳақида ёзувчи сингари сўзлашга

қодир? Инсон нима билан яшамоқда, нимани ўйлаб, нимани ҳис этмоқда?— ёзувчи ана шу нарсаларнинг барчаси тўғрисида ҳикоя қилиши мумкин ва лозим. Биз Тошкентда туриб, африкаликларнинг саҳрода қандай ов қилишларини, Миср фаллоҳи ўз даласида қандай ишлашини, Индонезия қишлоғида тўй-маъракалар қандай ўтишини қаердан биламиз? Булар ҳақида, катта ва кичик масалалар ҳақида бизга китоблар ҳикоя қилади ва биздан йироқдаги дўстларимиз қалби биз учун тушунарли ҳамда яқин бўлади.

Зулфиянинг кўп вақтлардан бери турли адабиётларни яқинлаштириш, бир-бирига янада тушунарли қилиш йўлидаги жонбозлиги ҳам шундан. У халқлар, адабиётлар ўртасидаги дўстлик ва ҳамкорликнинг намойишига айланган митингларда тез-тез қатнашади ва сўзга чиқади.

Зулфия дўстлари орасида чет эллик ижодкорлар ҳам кўп. Шоира айниқса ҳинд шоирлари Гурбахш Синх, Амрита Притам билан кўпдан бери дўстлик алоқаларини боғлаб келади. Гурбахш Синх ўзининг «Ёзувчилар бирлиги мўъжизалар яратади»² мақоласида совет адабиётининг забардаст вакиллари билан бўлмиш Зулфия билан дўстлашганидан «ота-бола» тутинганидан беҳад шодлигини билдиради. У Тошкент конференциясига таклиф этилганидан ниҳоят мамнунлигининг сабаби ҳам Зулфияни яна кўриш, у билан суҳбатлашиш эканини айтади. Журналистлар ундан «Конференцияга келишдан асосий мақсадингиз нима?»—деб сўраганда, у ҳазиломуз «Қизимни кўргани келдим», деб жавоб беради. Қизим деганида, у Зулфияни назарда тутади.

Зулфия адабиётларни яқинлаштириш омиллари билан бири — таржимага алоҳида эътибор билан қарайди. «Таржималар!... Китоблар дипломатик руҳсатномаларга муҳтож эмас, китоб мамлакатдан мамлакатга кўчиб юриб, у ёки бу халқнинг ҳаёти, урф-одати, кураш ва орзулари билан таништиради. Китобхонларнинг юрагидан жой олгани каби халқларнинг маънавий хазинасига сингиб кетади».

Зулфиянинг шоир Миртемир шаънига айтган:

«Миртемир халқлар ўртасидаги дўстлик куйчиси, у халқлар адабиётидан ўзбек тилига килган ажойиб тар-

---

² «Шарқ юлдузи», 1962, 1-сон.

жималари неча-неча халқларни бизга яқин қилиб берди» — деган сўзларини унинг ўзига ҳам бемалол нисбат бериш мумкин. Ўзбек китобхони Зулфия таржимасида ўз тилида биринчи марта қатор қардош халқлар шоирларининг, шунингдек чет эл адабиёти вакилларининг шеърларини ўқишга муяссар бўлди. Шеър мухлислари Зулфия таржимасида Леся Украинка, Саломея Нерис, Лиляна Стефанова, Мирдзе Кемпе, Марварид Дилбозий, Сильва Капутикян каби машҳур аёл шоирларнинг шеърларини ўқиди. Ўзбек китобхони ҳинд шоираси Амрита Притам асарлари билан ҳам биринчи марта унинг таржимасида танишган.

Зулфия адабиётнинг инсон ҳаётидаги ўлчовсиз аҳамияти ҳақида гапирар экан, ўзининг улуғ ижодкорларга бўлган миннатдорчилигини қайси йўллар билан бўлмасин билдиради. Улуғ рус классикларидан айниқса Некрасов ва Лермонтовлар Зулфия қалбига яқин ижодкорлардандир. «Шеър ўқийдиган ва уни севадиган кишининг ҳамма вақт ўз шоири бўлади. Бу шоирнинг шеърини энг яқин йўлдошидек ўзи билан муттасил олиб юради, лекин киши умрининг ўтиши билан дидининг ўзгариши, яъни киши бошқа шоирга муҳаббат қўйиб, унинг шеърларини севиб кетиши ҳам мумкин ёхуд сеvimли шеърларининг ижодкори бир неча бўлиши ҳам мумкин: поэзия туганмас ва бой, унинг сахий денгиздан фақат бир жавоҳиршигина олиш билан киши қаноат ҳосил қилмас.

Мен учун ҳам шундай бўлган эди. Рус поэзиясининг ўлмас жавоҳирлари булоғидан баҳраманд бўла бошлаган ёшлик йилларимда аввал менинг шеърга чанқоқ дилимнинг йўлдоши Некрасов бўлди. Мен ундан айрилмадим, ўқидим, уқдим, йиғладим, кулдим унинг қаҳрамонлари ёнига кириб. Кейин мен Лермонтов, Михаил Юрьевич Лермонтовни топдим».

Шубҳасиз, буюк сиймоларга бўлган муҳаббат, улар асарларини ўқиш — ўрганиш Зулфия ижодига ҳам таъсирсиз ўтмади. Зулфия улар асарларини ўзбек китобхонларига янада яқин, янада тушунарли қилиш йўлида бирмунча ишлар қилди.

Зулфия 1971 йили Н. А. Некрасов таваллудининг 150 йиллиги муносабати билан ўтказилган тантаналарда унинг ижодини янада кенгроқ ўрганиш, китобхонлар ўртасида тарғиб қилиш керак эканини қайд этди. Шоираниннг Некрасовга бағишланган «Ҳамиша сафдаги шоир»

номли мақоласи «Шарқ юлдузи» журналида эълон этилди. Зулфия Некрасовга бағишлаб Навоий номли театрда ўтказилган кечада доклад ҳам қилди.

Зулфиянинг Н. А. Некрасов асарларига бўлган муҳаббатининг ёрқин далили унинг «Рус аёллари» поэмасининг ўзбек тилига маҳорат билан таржима этиши бўлди. «Шоирга бўлган кучли муҳаббат таржимонликнинг машаққатли онларида мени қўллади, мен ўз зиммамдаги бурчни бажараётгандек эдим... Мен Некрасовга, албатта, кейин ҳам мурожаат этдим, хамиша мурожаат этаман. У менинг доимий ҳамроҳимдир...— деб таъкидлайди Зулфия ўз мақоласида. Зулфия Некрасовнинг жахон адабиётига кўшган ҳиссасини жуда юқори баҳолар экан, «Йўқ, гап унинг маълум мавзунини ёки маълум йўналишни, маълум ҳаётини материални юксак даражада ифода эта олганидагина эмас, у шеърини таъкидлайди, ўз мезонини олиб кирди...»,—деб таъкидлайди. «Мен бир фикрни таъкидламоқчи эдим,— давом этади Зулфия,— Некрасовни ўқиб қўйишгина кифоя қилмайди; Навоий ва Пушкинни қайта-қайта мутолаа этган каби, уни ҳам такрор-такрор мутолаа этмоқ керак. Ўзининг ажойиб адабий намуналар ҳисобланишига қарамай, у фақат хрестоматияларда яшайдиган шоир эмас, у ҳар бир давр учун сафдош шоирдир».

Шоира Некрасовнинг рус аёлларига бағишлаган асарларидан айниқса чуқур таъсирланади. Бу асарларда Зулфия ўз ижоди билан ҳамоҳанглик топади. Некрасов асарларидаги севги — муҳаббат ва садоқат ана шунинг ҳамоҳангликни таъминловчи мотивлар ўлароқ кўринади. Маълумки, декабристларнинг аёллари севги — садоқатнинг юқори намуналарини кўрсатиб, ҳамма маҳрумийатларга бардош берган ҳолда ўз умрларининг охирига қадар эрлари қисматига шерик бўлган эдилар. Рус аёлларининг бу буюк жасоратлари ҳақидаги Н. А. Некрасов асари Зулфия таржима ижодининггина эмас, балки ўзбек таржима адабиётининг ҳам чуққиларидан бири бўлиб қолди.

Ушбу асарда рус жонли халқ тилининг туганмас бойлиги акс этган, чуқур фалсафий қарашлар, лирик чекинликлари, чиройли рус табиати манзараларининг тасвирлари маҳорат билан берилган. Уларни ўзбек тилида муносиб мужассамлаштириш таржимондан юксак талант, маҳорат ва матонатни талаб қиларди. Бахтимизга, тар-

жимада оригиналнинг бутун руҳи, интонацияси, образлари, бутун мазмуни сақланган. «Мазкур таржима бу кунгагина эмас, келажак авлодларимиз учун ҳам бебаҳо туҳфадир»,— деб айтилган эди.— Н. А. Некрасов таваллудининг 150 йиллигига бағишланган конференцияда³.

Зулфия М. Ю. Лермонтов таваллудининг 150 йиллиги муносабати билан матбуотда «Улкан санъаткор» сарлавҳали мақола эълон қилди, шоирнинг ўзбек тилида нашр этилган тўпламига сўзбоши ёзди, айрим шеърларини таржима ҳам қилди.

Улуғ украин шоири Шевченко асарлари ҳам Зулфияга катта таъсир қилди. Зулфия унинг бир неча — «Бой қизига уйланма», «Алла» асарларини ўзбек тилига таржима этиб, ўзбек китобхонига манзур қила олди. Шевченко асарларидаги халқ руҳига, халқ оғзаки ижодига яқинлик Зулфия ижодига ҳамоҳанг бўлди. Шевченко асарларининг ўзбек тилида ҳам оригиналдаги каби табиий ва қўйма эканлигининг сабаби ҳам шундадир⁴.

Зулфия ўзбек ижодкорлари, айниқса адабиётимиз фахри бўлмиш Ҳамза, Ойбек, Ҳамид Олимжон, Гафур Ғулом ва Миртемир ҳақида, уларнинг ўзбек адабиёти тараққиётида ва шахсан Зулфиянинг ижоди шаклланишида ўйнаган ролини таърифловчи ва таъкидловчи миннатдорчилик сўзлари билан ҳам матбуотда чиқиб туради. Бу миннатдорчилик хоҳ шеър, хоҳ мақола ва эсдалик шаклида бўлсин, барибир, уларда забардаст ижодкорларнинг ўзига хослиги, уларнинг элга манзур бўлган томплари самимият билан таърифланади. Бу ижодкорларнинг асарларини яхши билган китобхон Зулфия таърифидан сўнг уларнинг янги-янги фазилатларини кўрса ажаб эмас.

«Мен, «Сўроқлайди шоирни шеърим!» деган бир кичик поэма ёзганман. У конкрет олганда Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий ҳақида. Лекин бу асар мен учун озодлик, янги ёрқин ниятлар, санъат йўлида курашда ҳалок бўлган Нурхон ва Турсунойлар ҳақида, Ҳамза байроқ қилиб кўтарган янги ғоя, Нурхон ва Турсунойлар қалбига жасорат бағишлаган революцион ғоя, Октябрь револю-

³ Н. А. Некрасов таваллудининг 150 йиллигига бағишланган илмий конференция материаллари, Тошкент, «Фан» нашриёти, 1972, 54-бет.

⁴ Материалы XIV ежегодной Шевченковской конференции, Киев, 1966 (украин тилида).

цияснинг ғалабаси бўлиб, Шарқни уйготган Ленин ғояси эди. Ана шу ғояни ўз истеъдоди, санъати кучи билан тасдиқлаш ва оммага ёйиш йўлида курашиб синфий душманлар томонидан ўлдирилдилар. Лекин улар тирикдай ўша ёрқин ғоя сингари ярқираб авлоддан-авлодга хизмат қилиб келмоқдалар».

Меҳр чўққисида ухлайди Ҳамза,
Мамлакатни бедор кезиб юрар шеър...

Ҳамза номли колхоз, Ҳамза мактаби...
Эл қайта тирилтиб олди бағрига.

Зулфия биринчи бўлиб ўзбек адабиётининг забардаст сиймоси Ойбек образини яратишга қўл урди. «Қуёшли қалам» деб аталган бу поэма «...юртимиз назмининг тоза кўкида зуҳро юлдузидек порлоқ бемисол, бетахлит истеъдод соҳиби бўлган шоиримизнинг қуёшли қалбида туғилиб, қуёшли қаламидан қуйилган нурли ва ҳароратли туйғулардир. Шоира дostonда қуёш ва ер каби бетиним ишловчи, халқимизга ҳикмат ва нафосатдан таълим берувчи, ҳамиша барҳаёт, муаззам адибимиз Ойбекнинг образини яратиб берди», деб ёзилган эди «Ўзбекистон маданияти»да берилган бир тақризда⁵.

Зулфия ўз устозлари ва тенгдошларининг қаламига мансуб бўлган асарларнинг биринчи навбатда ижтимоий аҳамиятига урғу беради. Шоира ижодини ўз халқига, ватанига бағишлаган санъаткоргина ўлмаслиги, унинг асарлари мангуликка даҳлдор эканлиги ҳақидаги фикрларини Фафур Ғуломнинг Ленин мукофотига сазовор бўлиши муносабати билан ёзилган «Мангуликка гултож» мақоласида шундай қайд этади: «Фафур Ғулом, ўз адабий ҳаётининг бир кичик бекатинигина яшаб кетди. Ватанга, халққа, партияга, шеърятдай гўзалликка бағишланган ҳаётнинг беўлчов улуши олдинда. Қелажақдаги хизмат йўли унинг қолдирган фарзандларидай жигарпора шеърлари, ҳикоялари — бутун ижодини давом эттиради».

Зулфия шоир Миртемирнинг 60 йиллиги муносабати билан ёзган табрикномасида бундай дейди: «Хизмат тақозоси билан Миртемир оғанинг китобини, кўпроқ таржималарини таҳрир қилишга тўғри келган менга.

Уруш йиллари «Уч» шеърлар тўпламини нашрга тай-

⁵ «Ўзбекистон маданияти», 1972, 18 июль.

ёрладик. Ватанни, халқни нечоғлик севганидан нуқул юракнинг фарёди, ғазаби, бонги, қаҳру ўчидан иборат бу китобни не даража таҳрир қилганим ёдимда йўқ. Лекин машҳур қорақалпоқ эпоси «Қирқ қиз» кейин Пушкин, Шчипачевдан қилинган таржималар устидаги муҳаррирлик, катта шоир, билгич таржимон билан ишлаш — мен учун асар аслига ҳурматдан, маҳоратдан бир сабоқ бўлган эди». Зулфиянинг қаламкаш устозлар, дўстлар, шогирдлар ҳақидаги фикрларида доим самимият, ижодкор меҳнатига ҳурмат етакчилик қилади.

Зулфия ёш ижодкорларни тарбиялашдек қутлуғ ишдан ҳеч қачон четда турган эмас. Ёш ижодкорлар, айниқса шоирлар унинг асарларидан завқлападилар, ўрганадилар, Зулфиядек бўлишни орзу қиладилар. Ота-оналар эса яхши орзулар билан ўз фарзандларига Зулфия деб ном берадилар. Зулфия шундай бир воқеани ҳикоя қилади: «Дехлида меҳмонхонага бир нуроний чол мени йўқлаб келди. У 17 ёшли қизи билан мени таништирди. Чиройликкина қизнинг исми Зулфия экан. Отасининг ҳикоясига кўра бундан 17 йил муқаддам Ҳиндистон газеталаридан бирида каминанинг шеъри босилган ва оила янги туғилган қизига Зулфия деб ном берган. Зулфия ҳозир хотин-қизлар коллежида ўқир экан. Унинг мақсади келгусида Москвага бориб ўқиш. Шубҳа йўқки, оддий ҳинд қизи Зулфия келгусида ўз орзусига эришса».

Шоира помига келган кўпгина хатлар Зулфиялардан бўлиб, улар Зулфияга ўхшашга, яъни Зулфия каби Ватани, халқига хизматда бўлишга ваъда берадилар. Майкоп шаҳридан келган бир хатда: «Мен ўзимнинг қандай бўлишимни билмайман, лекин Сизнинг исмингизни ғурур билан зикр этар эканман, у менга ҳамиша ўзингизни эслатиб туради, доим яхши бўлмоғимни тақозо этади», дейилади. Брянск областидан келган хатда ўқувчилар Зулфия шеърлари орқали ўзбек аёли тақдири билан япада яқин танишганларини билдирсалар, Ровенск области мактаб ўқувчилари Зулфия шеърлари орқали республика ҳаёти, ажойиб одамлари билан яқинроқ таниш бўлганликлари, шеър сеҳри, кучига қойил қолиб Зулфия шеъри орқали умуман поэзияни севиб қолганликлари ҳақида фикр юритадилар: «Биз ўқишга муяссар бўлган асарлар шу вақтга қадар бизга номаълум бўлган кўпгина нарсаларни кашф этади. Биз сиз туфайли

бошқа шоирлар ижодини ҳам чуқурроқ тушуна бошладик».

Ҳамид Олимжон номи билан юритиладиган ташкилотлар, колхоз ва мактаблар Зулфия билан алоқа боғлашни, олиб бораётган ишлари, келажак планлари билан ўртоқлашишни ўзларининг маънавий бурчлари деб биладилар. Бундай хатлар Зулфия архивида талайгина.

«Мактаб гулзорида баҳорги ишларни қизитиб юбордик. Гулларни янада кўпайтирамиз. Мактабнинг номи қўйилган позиктаъб шоиримизнинг дидига ҳар томонлама мослаштириш учун ҳаракат қиламиз»,— деб ёзишади Ҳамид Олимжон номидаги мактаб ўқувчилари.

Зулфия қанчалик банд бўлмасин, уларга жавоб юборади, китобларини совға қилади. Украинадан келган бир хатда эса ўрта ёш аёл Зулфия таъсирида ўзи ҳам ижод қила бошлаганини билдириб, ёшим ўтган, балки шеър машқ қилиш кечдир, деб маслаҳат сўрайди. Зулфиядан ўз шеърларига баҳо кутувчилар сони жуда кўп.

«Саодат» журнали редакцияси номига, шахсан Зулфия номига келадиган хатлар беҳисоб бўлиб, улар асосан ижодкор ёшлардандир. Улар Зулфияга дарду ҳасратларини, фикр-ўйларини ҳадлари сиғиб билдирадилар, ўз иниятларини амалга ошириш йўлларини сўрайдилар.

Адабиётнинг ҳамма жанрларида ижод этаётган қалам соҳибалари йилдан-йилга кўпаймоқда. Бунинг ҳайрон бўларли жойи йўқ. Истеъдод халқ мулки, фахри, ғурури, бойлиги бўлган Ватанда ижодкор ардоқда.

Ёш ниҳол қаерда яшамасин, шаҳардами, ё узоқ қишлоқ овулида — барибир парвариш этилиб, уларга ҳаёт йўлини, ўз овозини топишга ёрдам кўрсатилади.

«Қадимдан шоирлар ўлкаси бўлган ўзбек тупроғимизнинг ҳар бир қаламкаш овозига ҳурмат ва сергаклик билан қулоқ солиб, жозибали, янгроқ, шод-хуррам қўшиқларни ҳузур қилиб тинглаймиз. Суянчга муҳтож қаламга имкони борича кўмак бўлишга интиламиз. Адабиётнинг келажак чинорлари шу ниҳоллардан камол топади», деб билган Зулфия амалда ёш шоирларнинг устози, улар ижодининг кузатувчисидир.

Зулфия ёшлар ижоди ҳақидаги, уларнинг асарлари ҳақидаги ўз фикрларини муҳокама — мунозараларда матбуотда ёки ёш ижодкорлар билан қилган шахсий суҳбатларида билдиради, улардан ўз маслаҳатларини аямайди. Унинг ўз асарлари билан шеър мухлислари

оғизларига тез тушиб кетган таланти шоирлар Эркин Воҳидов ва Абдулла Орипов ҳақидаги фикрлари алоҳида диққатга сазовор. «Дружба народов» журнали анкетасига берилган жавобида Зулфия бу икки шоир асарларини донм кузатиб келаётгани, улар ижодларининг узига хос томонлари нимада эканини айтади.

Зулфия таланти шоира Ҳалима Худойбердиеванинг истеъдодини жуда эрта пайқади ва унинг илк асарларини «Саодат» журнали саҳифаларида эълон этиб, унга оқ йўл тилади: «Ҳалимани ҳаваскор шоира деб атаганимизни эслолмайман,— дейди Зулфия.— Ҳатто бундан олти-етти йил муқаддам Мирзачўлдаги колхозлардан биридаги учрашувда таништирганларида ҳам уни ҳаваскор шоира деб эмас, унча-мунча шеър ёзиб турадиган мактаб ўқувчиси деб таништирган эдилар. «Шеърларингни менга юбориб тур»,— деб қайтдим. Анча муддатдан кейин келган шеърлар мени ҳузурли бир ҳаяжонга солди».

Ҳалиманинг «Оқ олмалар» тўпламига Зулфия томонидан ёзилган сўзбошида келтирилган бу фикрларни давом эттириб, шуни айтиш керакки, Ҳалима Худойбердиеванинг асарларини ўқиб, уларни тезроқ шеър мухлисларига етказиш, Ҳалимани эса Тошкентга чақириб, ТошДУ талабаси бўлишида, хуллас, шоира бўлиб етишишида, ижодий камолотида, элга маъқул шоира бўлишида Зулфия кўрсатган ғамхўрлик ўлчовсиздир.

«8 синфда ўқиётганимда бахтли тасодиф мени устозимиз Зулфияга учратди... Рағбат олган болалик туйғусими, иштиёқданми энди шеър машқига жиддий киришиб кетдим. Шу йили журнал саҳифасида илк шеърларим эълон қилинди. Уша рағбат ҳали ҳам бизга меҳрмурувват, қаламимизга қувват бағишлаб келади»⁶,— дейди Ҳалима.

Бу Зулфияга устозлик қилган шоирларнинг, шу жумладан Ҳамид Олимжоннинг ўғит ва насиҳатларини, меҳр ва ёрдамларини эслатади. Зулфия ўз устозлари қўлидан эстафетани олиб, бу мўътабар анъанани давом эттирмоқда.

Москвада Олий адабий курсларда ўқиб юрган йилларида Гулчеҳра Нуруллаеванинг бир қанча шеърлари «Дружба народов» журнаliga қабул этилади. Редакция

⁶ «Еш ленинчи», 1974, 13 ноябрь.

Зулфиядан бу асарларга сўзбоши ёзиб беришни илтимос қилади. Ёшлар ғамхўри Зулфия бу илтимосни қабул этиб, тез кунда Гулчеҳрага мактуб шаклидаги мақола-сини ёзади. Ёш шоира ижодига чуқур ҳурмат, келажаги-га тўла ишонч руҳида ёзилган бу мақоласида ҳам Зулфияга хос талабчанлик, ижодкор бурчининг буюклиги, Гулчеҳра шеърларининг жозибаси ҳақидаги кузатишлари ифодаланади.

«Босилиб чиққан тўпламларимда «муҳаррир» сўзи ёнида Зулфия опамларнинг номлари расмана турмасида, амалдаги мураббий, амалдаги муҳаррир уларнинг ўзлари бўлганлар. Шеър устознинг синчков назарларидан қайта-қайта ўтган. Баъзи шеърнинг ёнига «Бунинг баҳридан ўтмоқ керак»,— деб ёзиб қўйган бўлсалар, баъзиларига «Яшанг Гулчеҳра», «Маъқул шеър» каби ибораларни ёзганлар. Кўпгина сатрлар чизилиб, улардаги камчилик нимада-ю, қандай қилинса дуруст бўлиши ҳақида ҳам фикр-мулоҳазалар билдирганлар, деб самимий эслайдиган Ўзбекистон Ленин комсомолининг лауреати Гулчеҳра Нуруллаева⁷.

Зулфиянинг ижодкор устозлари ва дўстлари ҳақида айтган фикрида қанчалик самимият бўлса, унинг адабиётимиз келажаги бўлган ёшлар ҳақидаги мулоҳазаларида шунчалик ғамхўрлик борки, улар шоира қалбининг шеърият уммонидек теран, пок ва бой эканидан яна бир бор гувоҳлик беради.

---

⁷ «Ёш ленинчи», 1971, 26 ноябрь.

ЗУЛФИЯ ИЖОДИДА БАХТ МУАММОСИ

*Ишқ ва ҳижрон оловларидан омон
Чиққан қайноқ дилим бор.
Мен қуёшли эл фарзандиман,
Бахтлиманки, ёниқ нафас ёр*

Зулфия

Зулфия шеърларининг матбуотда эълон этилиши 30-йиллар бошларига тўғри келса ҳам, 1932 йилда илк шеърлар тўплами «Ҳаёт варақалари», 1939 йилда эса «Қизлар қўшиғи» ва «Шеърлар» китоблари нашр этилган бўлса ҳам, унинг ҳақиқий ижодкор бўлиб шаклланиши, катта поэзияда ўз овози ва ўрнини топиши оғир сипов йиллари — Улуғ Ватан уруши йилларига тўғри келди... «яхлит организмнинг бир ҳужайраси эканини аниқса уруш йилларида яхши ҳис қилдим, лекин уни ҳис қилганимдан бошлаб менинг учун қандайдир безовта, қандайдир мендан ташқарида давом этаётган бир суръат, бутун борлиғимни ёқимли савалаётган тўлқин оғушидаги бениҳоя мароқли, ғоят муҳим бир ҳаёт бошланади, тўғрироғи, кишилар ҳаётининг мен учун ҳанузгача номаълум бўлган қирралари очилади»,— деган эди Зулфия радио орқали ўтказилган бир суҳбатида¹.

Шубҳасиз, шоиранинг илк асарларини, аниқса 30-йилларнинг охирида яратган шеърларини бутунлай назардан соқит қилиш, унинг ижодий такомилдаги ролини ҳисобга олмаслик мумкин эмас.

«Мен уни («Ҳаёт варақлари» тўпламини — М. С.) ҳозир варақлар эканман,— деб ёзади Зулфия,— шакшубҳасиз, унда нуқсонлар кўраман. Аммо ундаги қаҳрамонлар, фикрлар, ҳис-туйғулар ҳанузгача мен билан

¹ Зулфиянинг «Замондошим — қаҳрамоним» мавзудаги суҳбати радио орқали 1971 йилнинг март ойида ўтказилган. Суҳбат тексти шоира архивида сақланмоқда. Бундан кейинги кўчирмалар ҳам шу суҳбатдан олинди.

бирга яшамоқда ва ўйлайманки, ҳамиша шундай бўлиб қолади».

Зулфия — фикрловчи шоира. Борлиғини банд этган ҳаёллар унга тинчлик, ором бермайди. У ўйлашдан, фикрлашдан чарчамайди. Ҳаёт мазмунини, муаммоларини ечгиси келади. Совет кишисининг, аёлнинг, ижодкорнинг бахти нимада эканини билгиси келади. Лирик ўйга берилиш, яхши маънодаги ҳаёлчанлик шоирага хос бўлиб, у севги-муҳаббат, ҳижрон ва садоқат, бахт-саодат ва умуман ҳаёт масалалари ҳақида ўзига хос бир фалсафий чуқурлик ва нафосат билан ёзади.

Шоира ўқувчи билан дардлаша билади, кўнглидаги бор гапларини, фикр-ўйларини, мулоҳазаларини, эзгу ниётларини унга айта олади.

Зулфия кечинмалари доим ҳам ёрқин, зиддиятсиз бўлавермайди. Бу табиий. Чунки ҳаёт, турмуш турли қарама-қаршилиқларга, мураккаблиқларга тўлалиги ҳеч кимга сир эмас. Лекин шоира қандай оғир изтиробларга, кечинмаларга берилмасин, «ҳаёт гўзал, яшаш, ижод этиш керак»,— деган фикр бир дақиқа бўлсин, уни тарк этмайди.

Зулфия ниҳоятда нисбий ва ниҳоятда мураккаб тushунча бўлмиш бахт ҳақида, бахт муаммоси ҳақида кўп ўйлайди, фикр юритади. Унинг асарларида қандай кайфият, қандай ҳолат ва қандай кечинмалар тасвир этилмасин, бу кайфият, ҳолат ва кечинма орқали шоира одатда бахт ҳақида баҳс юритади. У инсон бахти, аёл бахти нимада эканини билишга ҳаракат қилади.

Гоҳ тортган ғамидан, машаққатли ҳаётдан мамнун ҳам бўлади у. Чунки у ҳаётда ўз ўрнини — овозини йўқотмади. Аксинча, у ўз асарлари билан кимгадир ёрдамга келди, кимнингдир кўнглини кўтарди, ҳасратларига малҳам бўлди. Бу ҳам бахт. Ниҳоятда катта ижтимоий ва ниҳоятда иштим туйғулар унинг шеърларида мантиқан бирлашиб кетади. Конкретлик ва умумийлик, соддалик ва сермазмунлилик шоира асарларида ўзаро уйғунлашади.

Инсонга хос руҳий кечинмалар Зулфия қаҳрамонлари учун бегона эмас. Бу қаҳрамон гоҳ хурсанд, гоҳ иккиланувчи, шубҳаланувчи, ғамгин, гоҳ ўз бахтини ҳаммага кўз-кўз қилишга тайёр аёл. Зулфия ўз қаҳрамонларини гоҳо кечинмалар гирдобига ташлаб қўяр экан, бу қаҳрамон ҳаётдан узилиб, дард-ҳасрат қаърида қолиб кет-

гандек туюлади. Лекин бу жараён фақат бир дақиқадангина, ўткинчи сониядангина иборат. Қайнаб турган ҳаёт унинг дардли ўйлар оғушида қолиб кетишига йўл қўймайди. Аксинча, ҳамма нарса, борлиқ — сув, шамол, қуёш — унга: «Яша, ишла!»— деяётгандек бўлади. Шунинг учун ҳам кечани кундузга улаб юборган аёл учун «палакка шуъла» тушиши кифоя — у ҳамма қатори сафга туради.

Йна йилдай узун бўлди тун,
Кўзларимга келмади уйқу.
Турли хаёл чулғаб ўйимни,
Ўтдай ёқди бошимни парқув.

Ўйга кирган ҳаётбахш жило
Тишга боқ, деб қилгандай хитоб,
Кўтарилиб дарчадан боқдим
Оғушига олди офтоб.

Лирик қаҳрамон ҳаёт ҳақида, бахт ҳақида кўп ўй суради, ўз-ўзи билан фикрлашади, дам ўзининг она эканидан, юртга, жамиятга ажойиб фарзанд ўстириб берганидан давлатманд эканини билдиради, дам ўзидан кўнгли тўлмайди, ҳамдарди йўқлигидан, жамиятга келтирастган фойдасидан қониқмагандай афсусланиб кетади. Қайфиятига қараб — дам ҳамма нарсадан хурсанд бўлади (унинг шодлигини куйлашга оддий сўзлар, иборалар ожизлик қилиб қолади), дам табиатдаги инсонлардаги ҳамма ажойиб нарсалар: тонгнинг чиройли отиши ҳам, тез ўтгувчи баҳор фаслининг қайтарилмас жозибаси ҳам унга қандайдир дард, алам келтиради: нохуш эсдаликлар унга азоб беради. Ҳамма ҳолатда ҳам лирик қаҳрамоннинг ўй ва кечинмалари инсонга хос бир тарзда кечади. У қандай хаёлга бормасин, қандай кечинмалар билан банд бўлмасин, ўзининг бахтлими, ё йўқлигини аниқламасин, барибир, у яшашга ташна. Уқувчига лирик қаҳрамоннинг дардли ҳолатини яқин қилган нарса ҳам унинг ҳар қандай ҳолатдаги ҳаёт севарлигидир.

С. Смирнов қайд этганидек, «Севимли кишидан жудо бўлиш шоирада иродасизлик, юпанчсизлик ва беистиқбол қайғу мотивига айланмади. Шонра томонидан ҳис қилинган ва умумлаштирилган барча нарса Зулфия лирикасида уруш туфайли оғир машаққатлар чеккан талай-

талай аёлларнинг ҳис ва туйғулари ҳамда фикр ва ўйларининг ифодаси бўлди»².

Зулфия — ҳаёт куйчиси, демак, бахт куйчиси. Бу унинг ҳамма асарларида кўринади. Шоира айниқса табиатни бутун ранглари, тобланишлари, тасвирлаш қийин бўлган барча ҳолатлари билан жуда нозик ва чуқур ҳис қилади, таъсирли ва қайтарилмас образлар орқали ифодалайди.

Зулфия ижодини яхши билган таржимон шоир С. Липкин унга бағишлаб ёзган шеърини «Баҳор эгачиси» деб номлайди ва шоиранинг «Баҳор келди сени сўроқлаб» мисрасини ўз асарига эпиграф қилиб олади. Шеърда баҳор ҳамма фасллар билан баҳсга киришиб, уларнинг саволларига жавоб беради: гўё Зулфиядан огоҳ, унинг қайда, нималар билан бандлигидан, қандай хаёллар, ўйлар билан яшашидан дарак беради. Куз билан баҳсга киришган баҳор Зулфиянинг қаерда бўлиши ҳақида шундай хабар беради:

Қайда берса янгилик жилва,
Қайда гурлаб турса қизгин иш,
Қайда қўшиқ куйласа жилға,—
Уша ерда у учар эмиш
Ва ёшлигини у қучар эмиш.
Зулфиямни сенга, олтин куз,
Мен бермайман умидингни уз.

Зулфия — баҳор куйчиси. Табиатнинг ажойиб фасли — гўзаллик ва нафосат тимсоли баҳорни куйламаган шоир бўлмаса ҳам керак. Лекин бу абадий мавзунини ишлашда ҳамма ижодкорлар ҳам унга янгилик кирита олмайдилар. Табиатнинг инсонларга ато этган мўъжизасидан завқланиш, бутун латофати билан ҳис этиш, куйлаш ҳаммага ҳам насиб бўлавермайди. Қалбан шоир бўлиб туғилган ижодкоргина бу фасл «сирини», жозибасини ўзича ҳис қилади, кўради, кашф этади.

Баҳор, умуман табиат Зулфия ижодида ўзига хос ифодасини топмоқда, бутун ҳаёти давомида унинг катта фикр ва ўйларига йўлдош бўлиб келмоқда. Зулфиянинг илк китоблари варақланса унинг деярли ҳар бир шеърда баҳор сўзини, тасвирини учратиш мумкин. Шоира икки ёш севгиси ҳақида тўлқинланиб гапирар

---

² «Школа мастерства», Ташкент, Гослитиздат УзССР, 1960, стр. 83.

экан, албатта, улар севгилари, бахтлари ажойиб баҳор фасли билан боғланади, ҳаётлари ташвишсиз, ғуборсиз, фақат шодлик — хурсандлик билан ўтаётган қиз-йигитлар меҳнат қучоғига шошар эканлар, бу ҳам баҳор фаслига тўғри келади. Қаҳрамонларнинг шодлик манбаи фақат баҳор билан муқояса қилинади. Қайсидир шеърда баҳор тасвири, бу ажойиб фасл билан боғлиқ бўлган ўзгаришлар тасвири устунлик қилса, қайси бирида қаҳрамонлардаги севги туйғулари баҳорда туғилади. Агар Зулфия шеърларида ажойиб, мусаффо «сулув тонг» куйланар экан, бу тонг ҳам баҳор тонги бўлади:

Эрта баҳор эди, бутун табнат
Яшил баҳмал билан ёпилган эди,
Емғир сувлари-ла етилган ерлар
Кучли қўллар билан чопилган эди.

Тонг, озодлик, тинчлик симболини ифодаловчи «Биз тонгини севган-чун» асарида баҳор сўзи йўқ, лекин тасвирдан баҳор фасли эканини ҳис қилиш қийин эмас.

Тинчгина тонг отар. Чиқади қуёш,
Кўм-кўк майсаларда йилтирар шабнам
Осмон ҳам тинп-тиниқ, еллар мусаффо,
Эркин нафас олиб уйғонар эл ҳам.

Баҳор лирик қаҳрамон кайфиятини кўтаради, унга слам-олам қувонч, шодлик бахш этади. Уруш даврида яратилган «Эримоқда қор» шеъри ҳам баҳор келишини қутлаб ёзилган. Баҳорда «дилларда туйғулар уйғониб», кишиларни далага, меҳнат қучоғига чорлайди. Меҳнат эса урушга кетган ота ва фарзандлар, ака ва укаларнинг тезроқ қайтишлари учун замин ҳозирлайди. Бу шеърлар очиқдан-очиқ агитацион руҳда яратилган бўлса ҳам уларда баҳор ҳақидаги охори тўкилмаган мисралар, образлар бор. Табиатдаги, турмушдаги ҳамма ўзгалар нарсалар, шодлик руҳий, кўтаринки ҳолатлар баҳорга қиёс этилади.

Ўзгалар эди ҳаёт баҳордай,
Баҳордаги тоза наҳордай

(.Уни Фарҳод дер эдилар*)

Тўғри, Зулфия асарлари орасида куз, ёз, қиш фасллари тасвирини ҳам учратиш мумкин, лекин улар ҳам баҳорсиз ўтмайди. «Олтин куз» шеърида лирик қаҳрамон куз фаслини ҳам севиншини, унинг ўзига хос фази-

латларини юракдан ҳис қилишини ифодалар экан, гарчи «Муттасил ёмғирлар зериктирса ҳам», «Мен ғамгин боқмайман», деб сизни ишонтирмоқчи бўлса ҳам, бу фикр лирик қаҳрамон кўнглида баҳор ҳақидаги хотира туфайли туғилгани маълум бўлади. Лирик қаҳрамон «Қор» шеърида ҳам қишни ундаи кейин баҳор фасли келадиган бўлгани учун севиншини айтади:

Баҳор етилар — қорда,
Дам олган ер тўшида.
Баҳор кезар — иннида
Ухлаган қуш тушида.

Зулфиянинг машҳур «Уғлим, сира бўлмайди уруш!» шеъри эса бундай мисралар билан бошланади:

Тўлишарми ўлкада баҳор,
Қуёш кезар осмон кўксига.
Қалдирғочлар қанотми қоқар,
Ундаи соя лаби устида.

Зулфия баҳорни бисотидаги энг чиройли, таъсирли сўзлар билан, образлар билан ардоқлайди. Унинг энг яхши орзулари, истаклари ҳам мана шу фасл билан боғланиб келади. Шоира учун баҳор — яшаш, ҳаёт симболи экани унинг дастлабки асарлариданоқ кўзга ташланади.

Лекин Зулфиянинг «Баҳор келди, сени сўроқлаб» шеъригача яратилган барча асарлари нимагадир шу асарни яратиш йўлидаги изланишлар, тажрибалар бўлиб туюлади. Зотан, шоиранинг «Баҳор келди, сени сўроқлаб» ва ундан кейинги баҳор ҳақидаги шеърларида табиат билан инсон кечинмалари орасидаги уйғунлик, бир-бирини белгилаш ўзининг ниҳоятда олий ифодасини топган. «Ўрик гуллаганда» шеърида ҳам баҳор руҳи бор, лекин унда соф баҳор тасвири эмас, балки лирик қаҳрамоннинг бу фасл билан уйғонган унутилмас, доим ардоқли эсдаликлари, кўнглида абадий из қолдирган хотиралари ифодаси кучлидир. Шунинг учун бўлса керак, асарда тушқунлик излари йўқ. Аксинча, эсдаликлар унга куч бағишлагандек, яшашга, ижод этишга ундагандек бўлиб кўринади:

Мени ўраб олди ҳаяжон,
Яна ортди севгининг кучи:
Шарқ қизариб, чиқмоқда қуёш,
Олтинланди теракнинг учи.

Сен куйлаган ўрик шу кеча
Бурканди оқ-оппоқ чечакка,
Мен қадрдон хотира билан
Жўнаб кетдим уйимга якка.

Зулфиянинг кейинги йилларда яратаётган асарлари ҳам баҳор билан боғланади. Унинг лирик қаҳрамони тоқатсизлик билан баҳорни кутади, чунки:

Баҳор — кўшқ, таваллуд фасли,
Бунда сенга эгизак тор бор.
Туйғуларнинг беозор насли
Шеърларимга бир доя даркор.

Кел, дилдироқ қалбимни тушаб,
Бўгин-бўгинимга олайин,
Фақат ўттич!
Нур, шодлик кўшиб,
Иўргаклаб ол, тунд бўлса найим.

Бу парча «Яна бугун баҳорга зорман» шеърідан олинди. «Яна баҳор ҳоким» шеърیدا ҳам баҳор — уйғониш, яшаш, ижод рамзи:

Яна баҳор ҳоким! Эй, танграм — ҳаёт,
Кўзим, қоним, куним, умиддаги куч,
Калам деҳқониман, ором ланжлик ёт,
Либосим, номусим, шоним бўлиб куч!

Шоиранинг «Баҳор келди, сени сўроқлаб» сингари бир қанча шеърлари «қалби ва руҳига уйғун, ҳамроҳи ва сезгир маслаҳатчиси» Ҳамид Олимжонга бағишланган. Шоира ҳаётда рўй берган оғир бахтсизлик, ҳеч нарса билан тўлдириб бўлмайдиган йўқотиш унинг бутун умрига, ижодига катта таъсир этди, Зулфия ижодида янги саҳифа очди.

Йиллар ўтиши билан шоиранинг ҳаёт фалсафаси чуқурлашади, изтироблари, алами дил тубига чўккандай бўлади, улар юракни қитиқловчи нозик ҳислар тусига киради. Лирик кечинмалари чуқур мазмун ва ижтимоий ўткирлик касб этади. Лекин Зулфия ўзи ҳақида, тақдир ҳақида, севимли киши ҳақида ўйлашдан тўхтамади. «Мана ҳозир ҳам, орадан ўттиз йилдан ортиқ вақт ўтиб кетишига қарамай, у айрилиқнинг куйдирувчи аламларини бутун оғирлиги билан ҳис қилиб турибман»³, дейди шоира. Китобхон буни Зулфия асарлари-

³ Зулфия, Мен тонгни куйлайман, «Куйларим Сизга» шеърлар тўпламига ёзилган сўз боши, Тошкент, «Тошкент» бадний адабиёт нашриёти, 1965, 9-бет.

дан ҳам сезади. Кейинги йилларда «Эмиш», «Уйлар», «Ҳайкал» ва ниҳоят, «Сепсиз» деб номланган шеърларида ҳам ана шу «айрилиқнинг куйдирувчи аламлари» сезилади. Лекин шу билан бирга унинг бу асарларида ҳар вақтдагидан ҳам кучли оптимистик руҳ, яшаш, ижод этиш истаги, бахтга ташналик сезгиси етакчилик қилиб туради. У ўз тақдири билан бахтиёр эканлигини баралла айтади ва бунга ўқувчини ишонтиради.

Зулфиянинг «Эмиш» шеъри ўзининг поэтик мушоҳадалари билан алоҳида диққатга сазовор. У «Мен бахтиёр тақдирлиларнинг бириман», дер экан, шу фикрни поэзия тилига кўчиради:

Қалбни безаб кетган ишқда
зўр бахт бор.
Юрак унутарми олтин
дамларни?
Аёл бахти!
Мендай аёл бахтига
Тақдир маликани кўрганми
лойиқ?
Халқ меҳрида, ёрман эл
шуҳратига
Бахтли аёл деса ҳақли
халойиқ.

«Халқ меҳри»да бўлиш, «эл шуҳратига ёр» бўлиш бахти Зулфиянинг кейинги йилларда яратилаётган асарлари руҳида бўртиб бораётган етакчи мотивлардандир. Зулфиянинг бахт ҳақидаги тушунчасида, агар шундай дейиш мумкин бўлса, ижтимоий характер чуқурлашиб бормоқда. Бу фикр унинг янги-янги турқум асарларида янада ёрқин, янада чуқур ва дадиллик билан ўтказилмоқда. Унинг «Мен ўтган умрга...» шеъри эса бунга ёрқин исботдир:

Мен ўтган умрга ачинмай қўйдим,
Ҳеч кимда кўрмайин умримга ўхшаш
Суйдим, эрқаландим,
айрилдим, куйдим,
Иззат нима билдим,
Шу-да бир яшаш.

Тўғри, бахт Зулфия асарларида қандайдир осонлик билан, фақат инсон истаги билангина эришиладиган бир нарса эмас, балки ниҳоятда нисбий ва мураккаб эканлиги сезилиб туради. Бошқача айтганда, Зулфия

лирик қаҳрамони ўзини бахтли деб ҳисоблаши билан яшаши осонлашиб қолмайди.

«Олма» шеърда Зулфия ёш қизга мурожаат қилиб, сувда оқиб келаётган «Бир юзи пушти, бир юзи тарам» олмани нима қилсанг ҳам тутиб ол, бўлмаса кейин пушаймон бўласан, дейди:

Ортидан афсус-ла боқиш беҳуда,
Бахт ҳам худди шундай:
курашган етар,
Лекин пишиб, оқиб келмайди сувда...

Лирик қаҳрамон доим тинчлик бермас кечинмалар, бир-бирини инкор этувчи ўйлар орқали бахт нимада эканини идрок этади. Шунинг учун бўлса керак, у эришилган бахтни эъозлайди, қадрлайди. Унинг лирик қаҳрамони ўзини «Бахтлиман», деб ҳисобламасин, барибир, унга нимадир етишмагандек кўринади, тўғрироғи, у, бир тарафдан, идроки билан бахтли эканини тан олса, иккинчи тарафдан, қалбдан нимадир етишмаётганини ҳис этади. Шоиранинг ўзига хослиги ҳам ана шунда бўлса керак. «Ҳаёт бутун мураккаблиги билан гўзал» деган фалсафий фикр унинг бутун асарларида гоҳ ёрқин, гоҳ пинҳоний тарзда ўтиши ҳам шундандир.

Лирик қаҳрамон гоҳ ўзининг бахтли эканидан ғурурланса, гоҳ бахтининг «кемтиклигидан» афсусланади. Чунки шоиранинг лирик қаҳрамони борган сари нозиклашиб, ўзига нисбатан талабчанлиги ошиб, ҳаётга бўлган қараши эса мураккаблашиб кетмоқда. Энди унга бахтли бўлиш учун унча-мунча нарса озлик қилади, жамиятга келтираётган фойдасидан кўнгли тўлмай, қийналади. Лекин, барибир, у яшашга, ижод қилишга ташна.

Унинг кейинги йилларда яратилган бир туркум шеърларининг («Гулистон», 1972, 6-сон) «Шеърларимда инсон бахти. . .» деб номланиши ҳам бежиз эмас. Бу шеърлий туркумда ифодаланган фикрлар Зулфиянинг Ўзбекистон ССР ва Ўзбекистон Компартиясининг 50 йиллиги олдидан эълон этилган «Қамалак» туркумида («Шарқ юлдузи», 1974, 3-сон) ҳам давом эттирилади. Хуллас, шоира бахт муаммосини кенг кўламда таҳлил қилади. Чиройли образлар ва оригинал ўхшатишларда катта ҳаётий фикр, мулоҳазаларни ўтказилади.

Биз юқорида шоиранинг илк асарлари унинг ижодий

такомилида ўзига хос ўринга эгалигини бежиз таъкидлаганимиз йўқ. Зероки, унинг лирик қаҳрамони доим бахт ҳақида ўйлаган. Тўғри, Зулфиянинг дастлабки асарларидаги лирик қаҳрамон бахт ҳақидаги мураккаб ўйларга берилмайди, унга ўзини бахтли ҳис қилиш учун кўп нарса керак ҳам бўлмаган. Чунки, у «ҳаёт қўшиқ айтиб фабрикага бориш, тракторлар ёрдамида осонгина дала-ларга пахта экиб, рекорд қўйиш, шодлигидан кўра ҳам қувончли, ранг-баранг ҳодиса ва муносабатлардан иборат мураккаб бир нарса»⁴ эканини ҳали тушуниб етмаган. Ўзининг илк асарлари ҳақида Зулфиянинг ўзи қуйидагича фикр юритади: «Шу чоққача ёзганларимми? (Шоира урушгача ёзилган асарларини назарда тутати— М.С.) Ҳа, шу чоққача ёзганларим орасида шеърлар ҳам, дostonлар ҳам бор. Лекин улар кўпроқ мадҳ, меҳнат натижаси берган шодлик ҳақидаги умумий қўшиқ эди аксари».

Лекин Зулфиянинг лирик қаҳрамони ҳеч вақт худбин бўлмаган. Унинг бошидан нималар ўтмасин, хаёли нималар билан банд бўлмасин, у дўстлари бахтига доим ёр бўлади, ҳеч кимга хасад қилмайди. Чунки у халқи, дўстлари бахтида ўз тинчлиги, осойишталиги, қола берса бахтини кўрган.

Агар Зулфиянинг илк шеърларидаги лирик қаҳрамон кўпроқ содда, ҳамма нарсадан болаларча таъсирланувчи, завқланувчи, қандайдир «ташвишсиз» бўлса, аста-секин у зийрак тортади, мураккаб келинмалар гирдобидан чиқиб бўлса ҳам завқланишга ўрганади, бор бахтини янада қадрлашга, эъзозлашга ҳаракат қилади.

Унинг 1945 йилда яратилган «Ғолиблар қайтганда» шеърида тасвирланган аёлнинг ёри, боласининг отаси урушдан қайтмаган. Алам бу аёл бағрини қанчалик тилмасин, у кучли изтиробларга қанчалик берилмасин, ўз-алами, дард-ҳасратларини ютиб, одамлар билан бирга бўлади, ғалаба кунини байрам қилади.

Шоира сўздан ниҳоят эҳтиёткорона фойдаланади. Баландпарвоз умумий тасвирлардан қочади. У лирик қаҳрамон ҳолатидан келиб чиқиб, унинг фикрлаши мумкин бўлган бир тарзда ўйлайди.

Шулар гўринг тўла нур бўлсин дея,
Иссиқ қўллар билан ташлаган тупроқ.

⁴ Зулфиянинг радио орқали ўтказилган суҳбатидан.

Сўнгра қаттиқ жанглар, зўр бўронларда
Шу ер, шу қишлоқни ёвдан этган пок,
Бу кун шулар қайтар — Ойгулнинг эри,
Умиднинг дадаси қайтади голиб.
Чиқмасам бўлмайди, бутун элда тўй,
Бу кун йиғлаш гуноҳ бу уйда қолиб.

дея боласини етаклаб, ҳовлидаги энг чиройли гуллардан саралаб голибларни кутгани чиқади.

Зулфия лирик қаҳрамоннинг бахтли онларини топа билади ва уларни ҳам ҳаётий бир шароитда тасвирлайди.

Уруш охириаб қолган. Кўп йиллик айрилиқ тугаб, висол онлари яқинлашган. Урушдан ғалаба билан қайтган жангчи ҳолати, кайфияти, бахти шоира томонидан оддий, кундалик воқеалар орқали очилади. Кундалик воқеалар эса унга қандайдир бошқача, жозибали, таъсирли бўлиб кўринади. Чунки у бир қанча йиллар мана шу осойишта ҳаёт учун жон олиб жон берди, мана шу тинч ҳаёт унга янада азиз ва мўътабар бўлиб қолди.

«Бу тушми ё хаёл», деб ўйлайди жангчи йигит «Урмон жамолимас, жанглар дудимас», балки қушлар сайраши ва райҳон ҳидидан маст бўлиб

Йигит апил-тапил очди кўзини,
Кўзига кун тушди, лабига кулгу.
Ҳовлига сув сепар онайи зори —
Туғилган элининг тонготари бу.

Уруш она тупроғида тугаган, тинч, осойишта ҳаёт бошланган. Лекин у эрта билан турар экан, қаерда эканини билолмай қолиши табиий. Ахир у бир неча йил омонат ҳаётга, доим огоҳ бўлиб яшашга ўрганиб қолган. Ўғли келганидан бахтиёр онанинг эрта билан югуриб-елиши ҳам ҳаётий. Собиқ жангчи онасига кўзи тушиши билан тинчланади, демак у ўз уйида. У уйдаги ҳар бир нарсага тикилар экан, улар унга аллақандай таъсир қилади. «Ниҳоят ўзи эккан қирмизак олма» шундай бўлган бўлса?! Йигит боғига суқланиб қарагани сари кўзига ариқда оқаётган сув ҳам, авжи пишиб етилган шафтоли, анжир ҳам унга алла қандай шодлик, кўтаринкилик бахш этади. Йигитнинг энди севги-муҳаббат туйғуларига берилиш вақти ҳам келган. Шунинг учун қизлар қўшиғи жаранглаши билан унинг хаёли қочадими, бу руҳий ҳолат ҳам ниҳоятда ҳаётий ва ўринлидир. Урушдан олдин йигитлар назаридан узоқ бўлган ёш қиз-

ларнинг бирдан катта бўлиб қолишлари бу йигитни ҳайрон қолдиради:

«Наҳот ўша Зебо, ўша қўшни қиз,
Шу нозик латофат, шу оҳу қараш.
Қандай баркамол бу! Ё янглишдимми,
Нечук кўкрагимда туташди оташ?»

Йигит кўз узмади Зебо юзидан,
Сеҳрланган каби қолди шуурсиз.
Шу жаннат боғ бўлиб кўринди унга
Пушти кўйлак кийган Зебо номли қиз.

Зулфия йирик асарга материал берадиган бир воқеани катта бўлмаган шеър мисраларига сиғдиради—инсоннинг бахтли кайфиятини, кечинмаларини тасвирлайди. Воқеалар йигит кечинмалари орқали берилар экан, йигит ёлғиз эмас, у онаси билан, уй-жойи, қўшни қизлар билан бахтли, деган фикр илгари сурилади, унинг бахти помаълум мавҳум кечинмаларда эмас, балки табиат билан, одамлар билан биргаликда, ҳамоҳанглигидадир.

Шоиранинг лирик қаҳрамони қандай руҳий ҳолатда бўлмасин, қандай туйғу-ўйлар билан яшамасин, бошидан шодлик ва турли кўргиликлар ўтмасин, у ўз дард-ҳасрати ёки шодлик ва қувончи билан ёлғиз қолмайди. У реал борлиқ билан, одамлар билан яқин, улар билан бирга яшайди. У ўз фикр-ўйларини катта ҳаёт билан боғлай билади. «Келин тушди» шеърида ҳам шундай. Қўшни уйда тўй, хурсандчилик, гўё бутун борлиқ тўй билан яшнаётгандек. Лирик қаҳрамон ҳам мана шу таъсирга берилади:

Сурнай гоҳ навою гоҳ ҳинд нағмасин
Неки бор — янгратар қай куй бўлса урф.
Бизнинг ҳовлида ҳам тўйнинг нафаси,
Менинг дилимда ҳам баҳор урди қулф.

Меҳнатга чанқоқлик, вақтни бекор ўтказмаслик Зулфия қаҳрамонини безовта қилади. «Бекор ўтган дамлар уни тош бўлиб эза» бошлайди. У ҳар қандай кайфиятни енга билишга, ҳар қандай кайфиятда ҳам вақтни бекор ўтказмасликка ундайди. Чунки инсон доим уйғоқ тинимсиз ҳаётга уйғунлиги билан бахтиёр деган фикр Зулфиянинг айниқса охириги йилларда яратилаётган асарлари руҳига сингиб кетмоқда.

Инсон ўз азми-ла ҳар дамин безар,
Кундузга оқшомлар қўйганида чек,
Бекор ўтган ҳар дам тош бўлиб эзар.
Майли, эзсин,

Дардсиз тириклик ҳам йўқ.
Фақат бўшлиққина бедард, беозор.
Ташвиш ва шодликсиз ўлар-ку қўшиқ.
Шоир қалби куйсиз — бастакорсиз тор.
(«Бекорга ўтган дамлар тош бўлиб эзар...»)

Йиллар ўтиши билан Зулфиянинг лирик қаҳрамонида бахт тушунчаси анча ўзгарди, у бахтни энди фақат ёр висолига эришишдагина (шубҳасиз, бахтнинг бундай аспекти ҳам инкор этилмаган ҳолда) деб билмайди. Бахт унинг наздида энди жуда кўп тушунчаларни қамрай бошлади. Демак, Зулфиянинг лирик қаҳрамони бахтли бўлиши учун унга кўп нарсалар керак бўлиб қолди. Энди у, даставвал, ўзининг жамиятга, одамларга керак бўлишни орзу қилади.

Дўстлар эшигидан кириб бораман,
Ҳар ерда муҳаббат ва ҳаёт берган
Яқин кишиларни топа оламан!
Заводда,
Колхозда,
Давлат бошида
Менинг юрагимга яқин кишилар,
Бахтиёр бўлардим
шеърларим билан
Шу дўстлар қалбига киролсам агар.

Мана шу орзу унинг бошқа шеърларида ҳам очиқдан-очиқ изҳор қилинади. У:

Шеърим ўқиб бир ҳовуч сувча
Баҳра олармикан бирон қалб,

деб ўйлайди. Бу орзу шоиранинг «Қуёш узиб бер» асаида янада очиқроқ, ёрқинроқ давом эттирилади:

Шеърларимда нисон бахти, океанлар кучи,
Тоғлар матонати урсин барқ.
Бўлса менинг куйимга ҳам чанқоқ ўқувчи,
Бўлсин қуёш шодлигига фарқ.

Демак, Зулфия лирик қаҳрамонининг бахти фақат ўз тинчи, осойишталигидагина эмас, ўзининг инсонларга керак бўлишида, жамиятга фойда келтиришида, халқи, Ватани ҳаёти билан ҳамнафас, ҳамфикр бўлишида ҳамдир.

Зулфия Ватан бўйлаб кезишни, дўстлари, ҳамфикр ижодкорлар, кўп миллатли мухлислар ҳузурда бўлишни хуш кўради. Қардош республикалар ҳаётида рўй бера-

ётган ўзгаришлардан, кундан-кунга гўзал бўлаётган шаҳар-қишлоқлар қиёфасидан илҳомланган шоира янги-янги туркумлар яратмоқда. Бу асарлар турли йилларда, маҳорат эътибори билан турли савияда яратилган бўлмасин, уларнинг ҳаммаси учун характерли бир хусусият ижодкорнинг янги-янги ўлкаларни кўрганидан, ўзича кашф этганидан, янги-янги шеър мухлислари билан учрашганидан, танишганидан, янги-янги дўстлар орттирганидан бахтиёрлигидир. Мана шу бахтиёрлик, шодлик унинг бутун асарларида ўз аксини топган:

Яқинмиз, чақирсак товушимиз стар,
Фироқ йўқ дили бир эл ҳаётида.
Қалбимни хотиранг эркалаган дам
Куйимни йўллайман ел қанотида,

деб хайрлашади шоира ўзига азиз ва яқин бўлиб қолган Тожикистон билан. «Олатов ўланлари» туркуми яратилаётганда ижодкорнинг кайфияти ниҳоят кўтаринки бўлганини унинг ҳар бир мисрасида ҳис қилиш мумкин. Ижодкордаги ана шу кўтаринки кайфият унинг асарлари руҳига сингдирилар экан, ўқувчига ҳам ўтади. Қозоғистон табиатига, одамларига мафтун бўлган ижодкор шубҳасиз ўз республикасини ҳам севади, ўзбек халқининг қўлга киритаётган ғалабаларидан фахрланади, ўрни билан мақтаниб ҳам қўяди.

Ия, қардош, бахтим, гўзал, ўзбек элатим сиёқ,
Ўлкам ҳар нарсага бой.
Бойвучангни бошлаб бориб, бизларга ҳам бўл қўноқ.
Ҳадя қилай сенга той...

Зулфиянинг лирик қаҳрамони (лирик қаҳрамони кўпинча шоиранинг ўзи) Ватан элчиси сифатида чет элларда бўлар экан, анжуман ва конференцияларда қатнашар экан, мушоираларда иштирок этар экан, ўз юрти билан фахрланади, ўзининг бахтли эканига яна бир бор ишонади, иқрор бўлади: «. . .Бизнинг ўлкамиз Шарқдаги барча мамлакатлар учун сўнмас маёқ бўлиб қолди. Эрк истаган оч-яланғочларнинг қалби бизнинг диёримизга қараб талпинади. Бизнинг бугунимиз чет элдаги дўстларимизнинг орзуси, қон бериб — жон бериб қўлга киритадиган истиқболдир. . . » дейди Зулфия. У шундай Ватан элчиси бўлганидан фахрланади.

Ўз асарлари билан ўқувчи қалбига яхшилик уруғини

кўпроқ сепиш, халқи, Ватанига лойиқ бўлишни ўз бурчи деб билади.

«Мен, умуман, шоирнинг эмас, совет шоирининг иқболи билан жуда фахрланаман. Сафарлар, учрашувлар, кузатувлар ифтихорим кучини ошириб юборади»,— дейди Зулфия.

Ижодкордаги бахт тушунчаси янги-янги мазмун билан бойиди.

Бахтнинг минг жилосин берган элида
Ҳар бир жон жаҳонга толе ёр боқар.
(«Эмиш...»)

Бахт доим бетинчиликда, кимнингдир, ниманингдир ташвишида бўлишдадир, бошқача қилиб айтганда, машаққатсиз ҳаёт, ҳаёт эмас:

Ҳаёт бу!
Инсонга кутишдир одат,
Эртанинг бугундан жозибаси зўр.
Туйнукда кутгандай чақноқ саодат
Келажак ҳар кимга кўринар ҳузур.
Ошиқма,

Ошиқма оромга!
Зотан

Бахтиёр буюклигинг-бетинчилигингда
Ғафлатда карахт бир ўтган умрдан
Нафратда ўртанган азоб ширин-да.

Шоира ҳар ўтган онингни, агар у мазмунга тўла бўлса, бахт деб билгин, деб таъкидлайди.

Зулфиянинг лирик қаҳрамони ўсди, доно тортди. У ҳаёт муаммоларини чуқур ва ҳар томонлама идрок этадиган бўлди. У бутун борлиғи билан қайноқ ҳаётда яшайди, дам шукур қилади, дам кўнглини нималардир гаш қилиб туради. Ғашлик эса ўзидан, қилаётган ишларидан кўнгли тўлмаганидан, ҳаётида рўй берган воқеалар хотирасида сақланиб, ора-чора ўзидан дарак берганида пайдо бўлади. Бу ҳам ҳаёт.

Зулфиянинг лирик қаҳрамони учун ҳамма нарса— умуман борлиқ, табиат қимматли ва азиз. Лекин унинг лирик қаҳрамони ўзини таҳлил қилишдан, доим кўнглига қулоқ солишдан, ўрганишдан тинмайди. У доим ҳаёт мазмунини муҳокама қилишдан—бахтлими ё йўқми— чарчамайди. Бу жиҳатдан Зулфия лирик қаҳрамонини бошқа шоирларнинг лирик қаҳрамонлари билан адаштириб бўлмайди. Унинг лирик қаҳрамони мураккаб ҳаётни мураккаб кечинмалар, тушунчалар орқали идрок этади.

Бу қаҳрамон гоҳо «бўрон қучоғида» қолар экан, табиат кўтарган тўполон унинг қалбида ҳам тугён тугдиралн. Шоира қаҳрамони ўз кечинмаларини табиат ҳодисасига қиёс этар экан, лирик қаҳрамон қалбида акс этган бўрон табиатдаги ҳолатга жўр, ҳамоҳанг бўлар экан, у бу ҳолатни ниҳоятда табний деб билади: У

Бўронсиз юрак-ла ўлардим карахт
Бўронсиз табиат кўки яшинсиз.
Насиб бўлмаганда шеъриятдай бахт.
Қашшоқ ўтар эдим йироқ-яқинсиз,

деган фикрга келади. Мана шундай зўр иродали қаҳрамонгина табиатга исён қила олишга қодир. Табиат бошига солган алам-ситамллар қанча оғир, машаққатли бўлмасин, у ҳаётга, яшашга даъват этади:

Ҳайратингдан кучлироқ қудрат
Мени олиб юрипти кафтда.
Мен шодликни олмайман пудрат,
Юғураман қалб билан вақтдан.
Сен бермаган тоқату камол
Бири ўзда.
Чорлайди бири.
Минг бир шодлик кўрсатиб жамол,
Азиз,
Лазиз этар умрни.

Умр азиз, ҳаёт гўзал, матонатли бўлиш, бутун оғирликларни енгиб, бахтли бўла билиш керак. Мана шу фикр, мана шу олижаноб туйғу Зулфия шеърлари руҳига сингдирилиб юборилади.

ЗУЛФИЯ АСАРЛАРИНИНГ ЯРАТИЛИШ ТАРИХИДАН

Зулфия ижодида асосан чуқур ҳис қилинган воқеалар ва кечинмаларгина шеърга айланади. Унинг эътироф этишича, «бирон муҳим ва юрагида туғилиб қолган фикрни баён қилиш зарурати етишгач», у қўлига қалам олади. Илҳом дақиқалари эса ўрин танламайди. Унинг бир туркумига кирган қатор шеърлари мажлис вақтида ёзилганини шоира «Дружба народов» журнали мухбири билан ўтказилган суҳбатда ҳикоя қилган эди¹. Шунинг учун бўлса керак, шоира ижодида шунчаки ёзилган асарлар кам.

Зулфия ижодкор олдида турган вазифанинг ниҳоят мушкуллигини, «инсон қалбига кира билиш пўлатга ишлов беришдан машаққатлироқ» эканини йилдан-йилга чуқур ҳис қилмоқда. «Ёшликка жасурлик ёр дейдилар. Ёшликда шоир бўлиш ҳам гўё осондек. Фақат йиллар ўтиши билангина ўз зимманга нақадар қийин масъулиятни олаётганингни фаҳмлаб қолар экансан»,— деб таъкидлайди Зулфия.

Юрт кезишни севган шоира қардош республикаларга, чет мамлакатларга қилган сафаридан олам-оламтаассуротлар билан қайтар экан, бу таассуротлар асарга айланади. Шоиранинг Қозоғистон ва Тожикистонда бўлиши кейинчалик янги шеърий туркумлар яратилишига сабаб бўлди. Китобхон Зулфия билан бирга Ҳиндистонда ҳам бўлди, шоирлар даврасида — мушоирада ҳам иштирок эди. Зулфияга катта таъсир қилган, хотирасига чуқур жойлашиб қолган учрашувлар ана шу тарзда эртами кеч асарга айланади:

Қитъадан қитъага кездинг пиёда,
Хотиранг қудуғин қазини керак хўп.

¹ «Шарқ юлдузи», 1973, 4-сон.

Зулфиянинг «қитъадан-қитъа» га қилган сафарларидан сўнг ёзилажак асарлари ўз жанрига кўра турлича — йўл хотиралари, мақола, лавҳа ёки шеър бўлиши мумкин. Шунинг учун ҳам унинг асарлари ўз тарихига, илҳом манбанга эга бўлиши табиий. Бошқача айтганда, Зулфиянинг шеърлари маълум даражада автобиографик характерга эгадир. Шоиранинг асарларини ўқиб, уни маълум бир даврда қандай ҳис-туйғулар тўлқинлантирганини, қандай ҳис-туйғулар билан яшаганини, турмушида қандай муҳим ўзгаришлар бўлиб турганини, қалбини нималар забт этганини билиш мумкин. «Назаримда, шоиралар ўз таржимаи ҳолларини ёзмасликлари жоиз. Негаки шоирлар ҳақида шеърлари тавсиф беради. улар ҳақида ҳамма нарсани айтиб беролмаса ҳам, ижодларида ҳаётларининг кўпчилик томонларини шарҳ этиб беришга қодир шеърлари бўлади.

Мен амниманки, замонамизнинг жуда кўп бахтиёр шоирлари қатори меннинг ҳам ўз ўқувчиларим, китобхонларим бор. Агар уларнинг борлигини билмасам, сезмасам, шеър ёзишдан не маъно? Бу ўқувчилар меннинг оддий тақдирим. ҳаётим, интилишларим, яшашим ва ижодим ҳақида ҳаммасини бўлмаса ҳам, асосий нарсаларни биладилар»,— деб шоира бежиз қайд этмаган.

Зулфия биографиясидан мутлақо беҳабар бўлган ўқувчи ҳам унинг асарлари орқали фарзандларидан, уларнинг вояга етиб, жамиятга фойдали одам бўлиб етишганларидан, набираларидан хабар топади. Унинг шахсий ҳаёти билан боғлиқ кечинмалар катта умумлашма даражасига кўтарилди. умуминсоний характер касб этади, десак муболаға бўлмайди. Ҳамид Олимжоннинг фожиали ҳалокатининг Зулфияга қаттиқ таъсири ва шу муносабат билан унинг асарларида пайдо бўлган мунгли оҳанг зийрак шеър мухлисларига кўпдан таниш.

Шу билан бирга, асарлари мазмунидан кўриниб турган, уларнинг ёзилишига туртки бўлган ҳолатлардан ташқари, сатрлар остида кўринмайдиган сабаблар, ҳолатлар, турткилар ҳам бор. Буларни ўрганиш, суриштириб аниқлашнинг ўзгача бир аҳамияти ҳам йўқ эмас.

Ёзувчининг ўзи шоҳид бўлган, эшитган, қалбини тўлқинлантирган воқеа ва кечинмалар билан уларнинг бадий ифодаси ўртасидаги алоқаларни ўрганиш ижодкорнинг образли фикрлаш қуввати ва оддий ҳаётий фактдан катта умумлашма ясай билиш маҳорати

каби масалаларни аниқлашга ёрдам беради. Шунингдек, айрим асарларнинг ёзилиши тарихи билан қизиқиш, илҳом манбаларини ўрганиш Зулфия асарларини чуқурроқ англашда, кашф қилишда ёрдамчи вазифани ўташи ҳам мумкин.

Улуғ Ватан уруши даврида яратилган энг ёрқин асарларидан бири Зулфиянинг «Уни Фарҳод дер эдилар» поэмасидир. Урушнинг ғалаба билан тугалланишига тўла ишонч руҳида ёзилган бу асар жанг майдонларида қаҳрамонларча ҳалок бўлган санъаткор — Қобилқори Сиддиқовга бағишланган. Шоира асарда авжи ижодий кучга тўлган, бутун истеъдодини халқ хизматига бағишлаган Қобилқори Сиддиқовнинг ёрқин образини яратишга муваффақ бўлган.

Ана шу поэманинг ёзилиш тарихи билан қизиқилганда, мазкур асар бир ўтиришда, зўр илҳом ва юрак амри билан ёзилгани маълум бўлади. Шоира Қобилқорини саҳнада кўп кўрган, у яратган Фарҳод ва Мажнун образларидан кучли таъсирланган, унинг урушгача кечган санъат соҳасидаги ҳаётини яхши билган.

«Еш бўлишимизга қарамай,— деб эслайди шоира,— Қобилқорининг қариндошларимизникига келишидан хабар топсак, у ерга боришга ҳаракат қилар эдик. Қобилқори бор ер қўшиқсиз, куйсиз бўлмас эди. У доимо ашулани катта завқ, ҳавас билан, қандайдир юракдан, жуда чиройли айтар эди». Қунларнинг бирида Зулфия фронтдан келган ўзбек жангчилари билан бўлган учрашувда ўзбек санъатининг ана шу ажойиб юлдузининг сўнгганини эшитади. Шу ондан бошлаб Зулфия хаёли ажойиб санъаткор, жасур жангчи ҳақидаги хотира билан банд бўлади. У изтироб ва ҳаяжон аламида қўлга қалам олади ва тез фурсатда «Уни Фарҳод дер эдилар» поэмасини яратади.

Асарда қандайдир катта воқеа йўқ. Унга қисқа бир он — ярадор ўзбек жангчисининг ўлими олдидаги ҳолати, тасвири асос қилиб олинади. Мана шу жиҳатдан поэманинг боблари ҳам инсоннинг ҳаёт билан видолашув олдидаги руҳий ҳолатини кўрсатишга қаратилгандек. Асарда Қобилқорининг ўлимининг эслаши приёми орқали унинг бутун вужуди билан ўз касби санъатни севиши, бутун ҳаёти, фикр-хаёллари, ажойиб эсдаликлари қайта ва бирма-бир жонлантирилади. Зулфия ўзининг ана шу асарида Фарҳод — Қобилқори образини яратиш

орқали фақатгина Қобилқорининг ижрочиликдаги зўр маҳорати-ю ҳуш овозинигина эмас, балки у олиб бораётган адолатли кураш билан Фарҳод кўрсатган қаҳрамонликлар ўртасида яқинлик, ғоявий ҳамоҳангликни ҳам кўрсатади.

Зулфия кейинчалик бу асар устида олиб борган ишини бундай эслайди: «Уруш давридаги ватандошларим менинг шеърларимга Қобилқори Сиддиқов бўлиб кириб келди. Тинч, осойишта ҳаётимиздаги ҳамма кишилар каби у ҳам ўзининг севган иши билан бахтиёр эди. Лекин уруш унинг оиласига, Ватан эрки ва саодатига, хатто севган ишига таҳдид қилди. Колхозчи йигит дала-сини, ишчи дастгоҳини, олим дарсхонасини қўйиб, жангга жўнади. Опера театрининг машҳур яккахон кўшиқчиси Қобилқори Сиддиқов ҳам шундай қилди... Лекин уруш — уруш-да, у қурбонсиз бўлмайди. Қобилқори ҳам эл — Ватан учун қурбон бўлди...

Мен ўламан, аммо дўстларим
Евдан сени қилади озод,
Украина ерига яна
Баҳор кириб бўлади обод.

Бу улўф социалистик Ватан ҳимояси учун, ўзи севган барча азиз, эзгу бисоти — эрки, бахти, севган иши учун йўлида қурбон бўлган миллионларча совет кишиларидан бирининг овози эди... Менинг учун у қаҳрамон эди».

Зулфия бу поэмада биринчи марта ўлим ҳақида ёзди. Лекин асар пессимизмдан, таркидунёчиликдан тамоман узоқ эди. Асарда санъаткорга, жангчига бўлган қандайдир ачишиш ва ўкинч сезилади. Ахир у ҳаётининг авжи яшнаган палласида, яшашга, ижод қилишга ошиққан бир пайтида оламдан ўтди. Унинг бутун вужуди билан ҳаётни севиши асар руҳига сингдирилади.

Ҳаёт ва ўлим масаласи реалистик ҳал этилган бу асарда уруш даврида кўп нусхада алоҳида китобча шаклида «Жангчилар кутубхонаси» сериясида нашр этилган эди. Шунинг учун ҳам мазкур асар билан танишган ҳар бир совет кишиси ва ҳаёт-мамонт учун курашаётган ҳар бир жангчи Қобилқори образи тимсолида ўзининг қаҳрамонона ҳаёт йўлини тасаввур қилган. 1944 йил 20 майда «Қизил Армия» номли фронт газетасида эълон қилинган бир жангчининг хати ҳам

шунинг гувоҳи эди. «Ҳар бир жангчидек, Қобилқорининг қалби Ватанга садоқат ва яшашга муҳаббат ўйи билан тўла уради:

Йўқ, — дедн у, — ўлгим келмайди,
Кўзларимни югим келмайди.
Бу бўстонни сақламоқ керак'
Бу бўстонда яшамоқ керак.

Қўшиқда ўлимдан қўрқмаслик, ғалабамизга ишонч, ёвдан қасос олишга чақириқ, шаҳид жангчининг васияти шаклида бериладики, бу китобхонларда зўр таъсир қолдирувчи ифодага эгадир», — деб ёзилган эди ўша жангчининг мактубида.

Йиллар ўтди. Урушнинг ғалаба билан тугаганига мана 30 йил бўлди. Уруш келтирган вайроналик тугатилди, шаҳар ва қишлоқлар қайта тикланди, янада кўркам қиёфага кирди. Лекин юрак жароҳатини нима билан тузатиш мумкин. Тарих нуқтаи назаридан қараганда, 30 йил — жуда қисқа бир давр, лекин бу давр ичида уруш қийинчиликларини фақат китоблардан, бадиий асарлардан, кинолардан, мемуар ва эсдаликлардан, уруш иштирокчиларидан эшитиб тасаввур қиладиган янги авлодлар пайдо бўлди. Энди бу авлоднинг тинч ҳаётини янги хавф-хатарлардан асраш керак.

Мана, Зулфиянинг урушга, уруш келтираётган жудоликларга, вайроналикларга қарши ёзилган «Ўғлим, сира бўлмайди уруш» асари. Ўзбек поэзиясининг нодир асарларидан бўлмиш бу шеърда, Асқад Мухтор сўзи билан айтганда: «Шоиранинг фақат ўзига хос индивидуал овози жуда ёрқин ифодаланган. Она ва фарзанд мавзуини кўп шоирлар қаламга олганлар, аммо бу мавзуда астойдил ишлаган Зулфиянинг овози ҳеч кимникига ўхшамайди. Бу овозда онанинг қалб тўлқинлари, драматик ҳаяжон, аччиқ-чучук ҳаётий ҳақиқат товланиб туради».

Шоира бу шеърнинг тарихини шундай эслайди. Бир кунни кечқурун Зулфия сўрида ўғли Омон билан гаплашиб ўтириб, унинг бирдан катта йигит бўлиб қолганини сезади, кўнгли кўтарилади, жуда хурсанд бўлиб кетади. Шу оннинг ўзида у уйга кириб қўлига қалам олади, мисралар қуйилиб келади. Шеърнинг дастлабки икки банди шундайгина қоғозга тушади. У ўрнидан туриб, яна уй ишлари билан банд бўлиб кетади. Лекин энди ўғли билан боғлиқ фикрлар уни ўз ҳолига қўй-

майди. Хаёллар уни қаерларга олиб бормайдн, хўнглидан нималар ўтмайди... Шоира яна иш столига ўтиради ва шеърни битказади.

Сиртдан қараганда, бу оддий ҳаётий, ҳодиса, оилавий воқеа, лекин ижодкорнинг маҳорати шахсий ҳодисалардан катта ижтимоий хулосалар ясай билишидадир.

Зулфиянинг муайян мавзуни очиш учун энг характерли материални танлай билиш санъатини ҳам мана шу шеърдан яққол сезиш мумкин. Онанинг ўз ўғлига чексиз муҳаббати, унинг отасиз қолиб, она қўлида тарбия топгани ва ниҳоят, социалистик Ватанга лойиқ бир одам бўлиб етишгани урушга қарши нафрат туйғуларини билан уйғунлашиб кетади. Улар хурсандлик, бахт, келажакка умид, ғазаб ва нафрат туйғуларига туташ қилиб берилади.

Юрт кезишни севган Зулфия ўз юртига, уйига келган меҳмонни ҳам юракдан эъзозлайди. Ўзбекистонда ўтказилган Қозоғистон адабиёти ва санъати кунларида Зулфия — мезбонлар орасида бўлиб, қозоқ халқини ўз ҳаётининг ҳамма соҳасида, шу жумладан адабиёт ва санъат соҳасида қўлга киритган ютуқлари билан ҳам табриклади, матбуотда улар ҳақида ўз «юрак сўзи»ни эълон қилди.

Қозоқ музикаси бошоқларнинг ипак тўлқини ва муҳаббат ёниқлигига ўхшаса, рақслари арғимоқларнинг учишини эслатади. Юрагингизни қармоққа олиб, Қозоғистонга — бахтга, дўстликка очиқ йўллар билан қозоқ юрагига кириб борасиз.

Бизни қозоқ юрагига яқин қиладиган йўллар кўп, дейди шоира.

Зулфия қардош халқларга меҳмон бўлар экан, у халқини тарихини, урф-одатларини ҳурмат қилади, ажойиб табнатида илҳомланади.

Зулфиянинг Қозоғистон сафари таассуроти билан йўғрилган «Олатов ўланлари» туркумига кирган «Балхаш оқшоми» шеърининг яратилиш тарихи қуйидагича.

Шоира «Олатов ўланлари» туркуми устидаги ишини тугатиб, уни ўзининг таржимони Семен Липкинга юборади. Зулфия билан неча йиллардан бери ижодий ҳамкорлик қилиб келаётган С. Липкин шоиранинг янги шеърлари билан фақат таржимон сифатидагина танишиб қолмай, уларга қаттиққўл танқидчи сифатида ҳам ёндошар экан. «Мен кўпгина рус таржимонлари билан

ишлашга мушарраф бўлдим,— дейди Зулфия,— лекин менинг энг эски ва энг иноқ дўстим — Семен Липкиндир. Биз у билан кўп жиҳатдан айнан биргаликда ишлаймиз. Бир томондан мен уни ҳар бир янги асарнинг ички ҳаётига олиб киришга ҳаракат қилсам, у ўз навбатида, кўп вақт мисраларимнинг заиф томонларини кўрсатиб беради, мен эса заиф томонлардан тезроқ қутилиб олишга интиламан, албатта».

С. Липкин «Олатов ўланлари» билан танишгач, Зулфияга ўз фикрларини билдиради. У ёзади: «Ҳофиз бир пайтлар айтганидек, поэзияда фикр ва туйғу бир-бири билан топилган никоҳдагина фарзанд туғилади. Менимча, Сизнинг янги шеърларингизда фикр ва туйғуларнинг ана шундай иттифоқи мавжуд. Шунинг учун ҳам бу шеърлар самарадир».

Чамамда, «Қармоқ» шеъри қайта ишлашга муҳтож кўринадди. «Қозоғистон қармоғи» нима эканлиги китобхонга унчалик равшан эмас. Бундан ташқари, Қозоғистон бизнинг тасаввуримизда ҳар доим ҳам балиқ овини эслата бермайди»,— деб яна ўз фикрларини асослайди, ўзи бўлажак шеърни қандай тасаввур қилишини шоирага билдиради. С. Липкин фикрлари Зулфияга маъқул тушади ва бу туркум руҳига, оҳангига ниҳоят мос, янги «Балхаш оқшоми» шеъри майдонга келади.

Зулфия меҳмонлар шарафига ўтказилган бир зиёфатда ёнида ўтирган қозоқ шоирларига кечки Балхашни кўришни таклиф қилади, улар Зулфияга ҳамроҳ бўладилар. Балхаш оқшоми ўзининг гўзаллиги, аллақандай жозибаси, сеҳри билан шоирага катта таъсир қилади.

Демак, Қозоғистондан олинган таассуротларнинг ҳаммаси ҳам шеър бўлиб улгурмаган экан. Шунинг учун ҳам битта чертим билан шоира қалбининг тори яна куйга келган — шоиранинг қозоқ элига, гўзал табиатига, ажойиб одамларига бўлган муҳаббатини изҳор қилувчи чиройли, ўйноқи бир шеър пайдо бўлган.

Зулфия шеърларининг ёзилиш тарихини ўрганиш, умуман лабораториясига кириш ижодкорнинг ўзига хос томонларини аниқлашга ёрдам берувчи омиллардан биридир.

Агар Зулфиянинг барча ёзган асарларини, ҳамма китобларини санай бошланса, унинг Ўзбекистон Олий Совети депутати, ярим миллиондан зиёд нусхада нашр этиладиган «Саодат» журнаlining муҳаррири, Ҳиндистон билан алоқа қилувчи Ўзбекистон Дўстлик жамияти Президиумининг раиси сифатидаги фаолияти ҳақида фикр юритилса, рисоланинг ҳажми бир неча баробар кўпайиб кетиши табиий эди.

Республикада ўтказиладиган декадаларда, рус, украин, тожик, қozoқ ва бошқа халқлар адабиёти, санъати кундаликларида Зулфия доим ташкилотчилар — мезбонлар сафида бўлади. Бугина эмас, халқаро конференциялар ва анжуманлар деярли Зулфия иштирокисиз ўтмайди. Деҳлида ўтказилган Осиё ва Африка ёзувчилари конференциясида Совет делегацияси составида қатнашган Зулфия Иккинчи конференциянинг Тошкентда ўтказилишини таклиф қилган.

Бу кенгашнинг раиси ёзувчи Ананд эди,
Сўз бериб Зулфияга: «Ўзбекистондан», дейди.
Буюк давлатнинг қизи баланд тутиб бошини,
Кўзлари қудимсираб, кериб қалам қошини,
Советлар Осиёси номидан мағрур сўзлар:

— Сизни гўзал Тошкентга таклиф қиламиз, дўстлар,
Бу хабарни қувонч-ла қабул этди бутун зал,
Бу сўзлар дунё юзин тутиб учди шу маҳал.
Озод совет қизининг сўзларидан қувониб,
Озод ўзбек қизининг кўзларидан қувониб,
Залнинг кўзи интилар Зулфияга боқмоққа¹.

Шу муносабат билан Зулфиянинг ташкилотчилик қобилияти ҳам намоён бўлди. Зулфия радио ва телевидение орқали жуда кўп суҳбатлар билан, газета ва журнал саҳифаларида мақолалар билан чиқади.

Зулфия Осиё ва Африка ёзувчилари бирдамлиги комитети юмушлари билан Японияда, Коломбода ва бошқа қатор мамлакатларда ҳам бўлди.

Зулфия катта ижод билан жамият ишларини қўшиб олиб бора биладиган камёб талант эгасидир. Унинг қайноқ ҳаёт ичида бўлиши, доим ижтимоий вазифалар

---

¹ Кора Сейтлиев, Зулфиянинг сўзлари, «Ўзбекистон маданияти», 1963, 21 август.

билан банд бўлиши унинг ижод билан шуғулланишига ҳалал бермайди. Балки шоиранинг ўзи қайд этганидек, ҳаётни ўрганишга, қаҳрамонлари юрагини, эзгу ниятларини, умид-орзуларини янада яқинроқ ҳис қилишига ёрдам беради. «Менинг учун кундалик муҳаррирлик ишим билан жамоатчилик ишим, сафарларим, учрашувларим шоирлик ишим билан ёндош ҳолда яшаб, давом этади»,— деди Зулфия.

Зулфия суҳбатида бўлсангиз, мажлис ва анжуманларда нутқини эшитсангиз, бир оз ҳорғин, доим хаёлчанг, чиройли юзига, маъноли кўзларига боқсангиз, ажойиб асарлар муаллифининг шундай бўлиши жуда бир табиий кўринади.

Зулфия — кўп қиррали ижодкор. Унинг бой поэзияси, публицистик мақолалари, таржима асарлари Зулфияга хос бир услуб билан ёзилади, яратилади. Шоира асарларининг таъсир кучи бу асарларда ифодаланган кечинмалар ва фикрларнинг катта умумлашма кучга эгалигида.

Зулфия ўз фикр-кечинмаларини давр руҳи, замон ташвиши билан боғлай оладиган ижодкорлардан. Шоира ҳар бир ҳолатни, кайфиятни тасвирлай олиш қудратига эга образ, сўз топади; у киши қалбига, кечинмалари оламига кириб бора олади. «Дарҳақиқат, Зулфия асарларида улкан адибларга, айниқса аёлларга хос қандайдир беҳад ажиб ва нажиб дил бор, ҳайратланарли сир ва сеҳргарлик бор, қалбларни титратадиган, хаёл тизгинини ўз ихтиёрига олиб, узоқ-узоқларга, фазо кенглигидаги ўй-фикр оламига олиб кетадиган қандайдир сирлилик ва жозибаторлик, соқитлик ва исёнкорлик, ўйноқилик ва салобат бор»².

У дўстларининг, дугоналарининг эзгу-ниятларини чуқур ҳис қилади ва юракларининг жуда нозик томонларига кириб боради. Зулфия «Ўзбек қизининг овози» жаҳон бўйлаб янграшини истайди ва ўз ижоди фаолияти билан ватандошлари бахт-саодатини, сермазмун ҳаётини, порлоқ келажагини улуғлаш, кўз-кўз қилиш йўлида 40 йилдан ортиқ давр мобайнида сермазмун меҳнат қилиб келмоқда.

Санъат, адабиёт асарларининг инсонга таъсирини

² Воҳид Зоҳидов, Халқ шонраси, «Совет Ўзбекистони», 1965 йил, 25 ноябрь.

ўлчайдиган асбоб ҳали ўйлаб топилгани йўқ. Лекин шоира номининг оммалашиши, кундалик ҳаётимизга кириб кетиши, асарларининг қайта-қайта нашр этилиши унинг ижодига ўқувчи томонидан берилган холисона баҳодир.

Зулфия радио орқали ўтказилган суҳбатида: «Ёзувчининг бахтиёрлиги унинг ёзувчи деб тан олинганидан, унинг замонга мансублиги тан олинганидан бошланади»,— деб айтган эди. Зулфиянинг шоира деб тан олинганига жуда кўп йиллар бўлди. Уни фақат ўзбек китобхонларигина, кўп миллатли совет китобхонларигина эмас, балки чет мамлакатлардаги шеър мухлислари ҳам тан оладилар.

Ўзбекистон халқ шоираси, Ҳамза мукофоти ва Халқаро Неру мукофотининг лауреати Зулфия Осиева ва Африка ёзувчилари бирдамлиги комитети таъсис этган «Озодлик ва миллий мустақиллик йўлида империализм ва мустамлакачиликка қарши курашни акс эттирувчи» энг яхши асарлари учун бериладиган халқаро Нилуфар мукофоти билан ҳам тақдирланган. Болгар тилида нашр этилган асарлари учун эса Зулфия биринчи даражали «Кирилл ва Мефодий» ордени билан мукофотланган.

Зулфия асарлари унинг ижодий йўлига, таржиман ҳолига доир материаллар турли мамлакатларда турли тилларда нашр этилган. Зулфия шеърсиз, ижодсиз яшай олмайди.

Сен ўзинг жим ётма, бу кенг дунёда
Ҳали кўрар шодлик, қилар ишинг кўп...

Демак, яшаш керак, ланжликни унут,
Дарё каби уйғоқ ҳаётга отил.
Энг нодир қўшининг зар баридан тут,
У менда!— деб чорлар ояда қанча йил.